

Veres Valér¹

Az erdélyi magyarok demográfiai változásainak három évtizede: fókuszban a természetes népmozgalom és az előregedés

Kivonat

A tanulmány témája az erdélyi magyarok termékenysége, természetes népmozgalma és az előregedés demográfiai vizsgálata. Az elemzés kitér a regionális eltérésekre, a falu-város különbségek időbeli alakulására az elmúlt három évtizedben, 1990/1992 és 2022 között. A születések és halálozások jelenségének összetett vizsgálata mellett vizsgáljuk a változó korösszetételt és az előregedést, valamint a népességszám csökkenését mint ezek következményét. A tanulmány arra is keresi a választ, hogy összefüggésbe hozhatók-e a válságok a termékenységsökkenéssel Romániában, a második demográfiai átmenet elmélete értelmében vett európai értékrendbeli hatásokhoz képest. Módszertani szempontból az elemzés demográfiai makroadatokra épül, az 1992 és 2021 közötti népszámlálásokra és a romániai Országos Statisztikai Intézet (INS) által évente közölt népmozgalmi adatokra.

Kulcsszavak: természetes szaporodás, születések, teljes termékenységi arányszám Romániában, erdélyi magyarok népesedése, 2021. évi népszámlálás

Abstract: Three Decades of Demographic Change of Hungarians in Transylvania: Focus on Natural Increase and Ageing

This paper focuses on the demographic analysis of the fertility, natural increase, population dynamics and ageing of Hungarians in Transylvania/Romania. The analysis covers regional variations and the evolution over time of urban-rural differences over the last three decades, from 1990/1992 to 2022. In addition to a complex analysis of the natality and mortality phenomena, the changing age composition and ageing, as well as the decline in population numbers, are some of the consequences. The study also attempts to answer the question whether the crises are associated with fertility decline in Romania, in relation to the European value system effects in the sense of the second demographic transition theory. From a methodological point of view, the analysis is based on demographic macro data, using the 1992 and 2021 censuses and the annual population movement data reported by the INS.

Keywords: natural reproduction, births, total fertility rate in Romania, population of Hungarians in Transylvania, 2021 census

¹ Szociológus, egyetemi tanár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézet, e-mail: veres.valer@ubbcluj.ro

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article

Veres Valér (2023). Az erdélyi magyarok demográfiai változásainak három évtizede: fókuszban a természetes népmozgalom és az előregedés. *Erdélyi Társadalom*, 21(2), 9–42. <https://doi.org/10.17177/77171.284>

A tanulmány ingyenesen letölthető a CEEOL-ról: <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=928> és a GESIS adatbázisából: <http://www.da-ra.de/dara/search?lang=en&mdlang=en>.

I. BEVEZETŐ

A népesedési jelenségek egyik legfontosabb eleme a természetes népmozgalom alakulása. Románia és az erdélyi magyarság az 1989. évi rendszerváltást követő három évtizedben több jelentős változáson esett át. Az 1990-es évek elején a politikai és gazdasági rendszerváltás súlyos krízisállapotba sodorta az országot, amely a demográfiai jelenségekre is komoly hatást gyakorolt. Az elméleti részben áttekintjük, milyen értelmezések, keretezések jelentek meg az európai, ezen belül a kelet-közép-európai, romániai termékenységváltozások magyarázatára, jelesen a különböző válságok hatását és a második demográfiai átmenet elmélete által megfogalmazott (Van de Kaa, 1987; Lesthaeghe & Neels, 2002) értékrendbeli hatásokhoz képest, amelyek a párkapcsolat-formálódással és gyermekvállalással kapcsolatos attitűdökre vonatkoznak, amelyekre az elméleti részben kitérünk.

Bár egy adott népesség számának és demográfiai összetételének alakulása más eseményektől, jelenségektől is függ, mint a migráció, kisebbségi helyzetben az identitásváltás (asszimiláció/disszimiláció), ezekkel itt terjedelmi okokból nem áll módunkban foglalkozni. A tanulmány módszertani értelemben demográfiai makroadatokat elemzésére épül, a romániai Országos Statisztikai Intézet (továbbiakban INS) által évente közzétett népmozgalmi adatok és a népszámlálások eredményei alapján. A romániai viszonyok vizsgálata adja az értelmezési keretet, amelyet elméleti fogalmi szempontból európai kontextusba helyezünk, a népesedési jelenségek, gyermekvállalási minták megértése céljából. A tanulmány fókuszát az erdélyi magyarok termékenysége és természetes népmozgalma képezi, kitérve a regionális eltérésekre, a falu-város különbségekre, és ezek időbeli alakulására. A születések és halálozások jelenségének összetett vizsgálata mellett az ezzel összefüggő korösszetétel, előregedés és népességszám-csökkenés mértékének vizsgálatáról is olvashatnak a tanulmányban.

Az erdélyi/romániai magyarok népmozgalmi mutatóiról az INS által 1990 után közzétett, nemzetiségekre bontott adatokból tájékozódhatunk. Ezeket felhasználtuk és fel is dolgoztuk az 1990–2011 időszakra. Viszont az elmúlt évtizedben ezeknek az adatoknak főleg a magyar szóránymegyékre vonatkozó nemzetiségi mutatói annyira pontatlanok, hogy a 2011 utáni időszakra már nem készültek vizsgálatok, továbbá a 2021. évi népszámlálás koréves születési adatainak nemzetiségi mutatói a nagy adathiány miatt nem elég pontosak ahhoz, hogy azok alapján korrigáljuk az élve születések nemzetiségi adatait.

A tanulmányban az elméleti áttekintést követően, amelyben az előzetes kutatások eredményeit is felleltározom, egy módszertani jellegű részben az adatforrások értékelésére kerül sor. A legterjedelmesebb rész a 4. fejezet, a demográfiai adatok empirikus elemzése, amelynek hat alfejezetében rendre elemzésre kerül a nemzetiségi összetétel, a korszerkezet alakulása, a születés-

számok országos trendjei, majd erdélyi magyarok termékenységet, végül pedig a halandóság, a születéskor várható élettartam és a természetes szaporodás/fogyás alakulását vizsgáljuk meg Romániában.

2. ELMÉLETI KITEKINTÉS

A természetes népmozgalom legfontosabb alakítója a születések, a termékenység alakulása, és az előregedésnek is ez a fő tényezője. A természetes népmozgalom a születések és a halálozások egyenlegét tükrözi, ezért érthető módon a népességsökkenésben a halandóság is szerepet játszik. A várható élettartam a halálozások korszpecifikus adataira épülve mutatja számunkra, hogyha javulnak a halálozási viszonyok, akkor várhatóan átlagosan többet élhetünk egy adott életkorban, a korábbi évek adataihoz képest. A születéskor várható átlagos élettartam változása lassú, kismértékű, és nagyobbrészt az általános életszínvonal emelkedésének vagy csökkenésének függvényében változik, hiszen az egészségügyi szolgáltatások színvonala, hozzáférhetősége, az egészségtudatos életmód és az életkörülmények a fő meghatározói. Erről korábbi tanulmányokban olvashatunk, kimondottan az erdélyi viszonyokra vonatkoztatva (lásd Szabó & Veres, 2020; Csata és mtsai., 2022; Tóth-Batizán és mtsai., 2022), ezért itt részletesebben erre nem térünk ki, de a 4.5. alfejezetben az empirikus adatokra visszatérünk.

A termékenység egész Európában lecsökkent, ahogy ez az első demográfiai átmenet elmélete szerint várható volt (Notestein, 1945; Blaker, 1947). Ennek értelmében 1965 körül a legtöbb európai országban a születések száma a halálozások számához közeli szintre süllyedt, és onnan számottevően nem mozdul el. Sőt, számos országban negatív természetes szaporodási tendenciák álltak be. Románia esetében ez is sajátosan alakult, mivel a csökkenő termékenység hatására bevezették az 1966-tól 1989-ig érvényben levő, kétszer is megszigorított abortusztörvényt, a válságok lehetőségét minimálisra szorították, a családtervezési és fogamzásgátló eszközök elérését korlátozták. Ennek hatására a termékenység még évtizedekig viszonylag magas szinten maradt, ennek a kényszerállapotnak mindenféle nem kívánt effektusaival együtt (Kligman, 1998).

Európában az 1965-től kezdődő időszak demográfiai változásaira több elméleti magyarázat is született, ezek arra keresték a választ, hogy a korai modernizációs változásokhoz képest még milyen módosulások történtek, amelyek befolyásolták a népesség demográfiai viselkedését, főleg a párkapcsolat-formálódás és gyermekvállalás kontextusában. Ezek közül talán a legjelentősebbek az értékrend-átalakulást hangsúlyozták, annak életforma-alakító hatásait magyarázták. Itt a második demográfiai átmenet elméletét emelném ki, amely négy tényezőre vezette vissza a demográfiai viszonyok átalakulását. Ezek az értékorientációs változások a következők: a párközpontú szemlélet térhódítása (a gyermekközpontúság hátrányára), a házasság intézményének rovasára teret hódítanak az életjársági kapcsolatok, a korszerű fogamzásgátlási és családtervezési technikák kényelmessé válása (önmegvalósító fogamzásgátlás) és a különböző, társadalmilag is elfogadott családformák pluralizálódása (Van de Kaa, 1987). Más szerzők az értékrend változásainak szerepét összekapcsolták a jóléti állam kiépülésével, a gazdasági stabilitással és a szekularizációval járó értékrendbeli változásokkal, valamint az individualizáció és az urbanizáció széles körű térnyerése által további változások indukálódnak az egyéni viselkedési mintákban a párvá-

lasztás és a gyermekvállalás vonatkozásában is (Liefbroer & Fokkema, 2008). A demográfiai magatartásváltozás kapcsán egy másik modell a termékenység tartós csökkenéséhez szükséges előfeltételek teljesülésével magyarázza a gyermekvállalási és párkapcsolati döntéseket (Coal, 1973). Az RWA-modell szerint akkor kerül sor a széles körű (viselkedésbeli) változásokra egy társadalomban, ha egyidejűleg megvalósulhatnak a következő feltételek: *felkészültség* (ready), *hajlandóság* (willing) és *képesség* (able). Ennek értelmében a *készenléti* (ready) dimenzió egy költség-haszon kalkuláció eredménye, amely azt méri, hogy milyen előnyei vannak egy új állapot/viselkedési forma átvételének, és ehhez adva vannak-e a gazdasági, társadalmi és pszichológiai feltételek. A *hajlandóság* az új állapot/viselkedési forma társadalmi-kulturális és etikai legitimitására utal, arra, hogy a társadalom hajlandó-e, el tudja fogadni az új mintát (pl. egy új együttélési formát). A *képesség* dimenzió olyan technikai és jogi feltételekre vonatkozik, amelyek megteremthetik az új magatartásforma kereteit (pl. válással, családtervezés eszközeivel, élettársi kapcsolatokkal, egyszülős családokkal kapcsolatos jogi keretek [Coal, 1973]). Tehát, ha egy országban az élettársi kapcsolatok vagy egyes családformák elfogadottsága alacsony vagy elhúzódó, akkor a létező törvényes keretek sem tudnak pozitív hatást gyakorolni arra, hogy a házassági keretek között megvalósuló termékenység szintjét tartósan kiegészítse az élettársi kapcsolatokon belüli gyermekvállalás (lásd még Sobotka, 2008; Lesthaeghe & Vanderhoeft, 2001; Lesthaeghe & Neels, 2002).

Románia és Kelet-Közép-Európa vonatkozásában Mureșan, Hărăgus, valamint Hoem és szerzőtársai (2009) kutatásaik során több fontos sajátosságra mutattak rá a romániai gyermekvállalási minták és a párkapcsolati kontextust illetően. Kutatásaik eredményeként körvonalázódott, hogy akár a második demográfiai átmenet RWA-modelljének elemein át értelmezve is, Romániában egyaránt jelen voltak a nyugat-európai társadalmakra jellemző posztmodern (párkapcsolatok minőségét előtérbe helyező szemléletmód, ami ennek alárendeli a gyermekvállalást és a családalapítást, illetve annak felbomlását), valamint a tradicionális értékek (vallásosság, a hagyományos család [Roussel, 1980] funkcióinak fennmaradása egyes népességszegmensek körében).

Ám a bizonytalan gazdasági helyzet miatt fontos szerepet kaptak azok az értékek is, amelyek korábban jellemző viselkedésminták részleges fennmaradását eredményezték, így a korai gyermekvállalás, különösen a házasságon kívüli születések szintjén, a házasság intézményének elterjedtsége az élettársi kapcsolatokkal szemben (Mureșan és mtsai., 2008; Sobotka, 2008; Frejka, 2008).

Rotariu (2011) elsősorban a gyermekvállalás patternjét az 1970–1980 közötti időszakra vonatkozóan a kényszeres kiterjesztett átmenet (*forced transition extension*) fogalmával írta le, azt hangsúlyozva, hogy a gyermekvállalás szintje, akárcsak világviszonylatban, Romániában is lecsökkent volna korábban, amennyiben az állam nem avatkozott be a születésszabályozásba az 1960-as években, hiszen a romániai rendszerváltás után a teljes termékenységi arányszám (TFR) világszinten az egyik legalacsonyabb szintre süllyedt (Rotariu, 2011).

A második demográfiai átmenet bekövetkezésével járó társadalmi és demográfiai változások – mint a párkapcsolatok átalakulása, az élettársi kapcsolatok nagyobb dinamikája, a többféle családmódel elfogadott, együttes jelenléte – fő akadályát azonban a gazdasági tényezők, az életszínvonal is meghatározta, hiszen az 1990-es években Romániában nem beszélhetünk jóléti államról (Coleman, 2004), ezért például a fiatal párok összeköltözése, a válással járó költségek,

vagy az egyszülős családok megélhetése problémás volt. A rendszerváltás további gazdasági visszaesést eredményezett, ami kihatott a családtervezésre, gyermekvállalásra (Spéder, 2009; Frejka 2008) és a nők munkaerőpiaci státusza és a munka-magánélet egyensúlya is kedvezőtlen volt rájuk nézve, kimondottan az erdélyi magyarok körében is (Geambaşu, 2009; Geambaşu & Vita, 2020). Az átmenet utáni évtizedekben az alacsonyan iskolázott, fiatal nőkre volt jellemző a házasságon kívüli gyermekvállalás, vagyis annak a mintának az elterjedése, melynek bázisát a nyugat-európai országokban éppen a társadalom másik pólusán elhelyezkedő (emancipált, önmegvalósításra törekvő) társadalmi csoportok képezték (Coleman, 2004; Rotariu, 2006; Hărăgus, 2011; Kapitány & Spéder, 2021). Később, a 2000-es években a KKE-i társadalmakban is végbement az a demográfiai átmenet, amelynek eredményeként bekövetkezett a gyermekvállalás halasztása és (tovább) csökkent a termékenység (Kotowska és mtsai., 2008), elterjedtek az alternatív párkapcsolati formák, pl. élettársi kapcsolatok (Mureşan, 2008), vagy a látogató párkapcsolatok, a magasabb iskolázottságú és státuszú személyek házasságon kívüli gyermekvállalásának gyakorisága nőtt, ugyanakkor megmaradt a nem legalizált együttélés és a korai gyermekvállalás az alacsony iskolázottságú, deprivált rétegek körében (lásd Vita & Geambaşu, 2022).

A fennebb megfogalmazott elmélet tükrében általában Kelet-Közép-Európa és specifikusan Románia olyan kényszerpályán mozgott az általunk vizsgált 1989/90. évi rendszerváltáskor, amely a demográfiai magatartásban is megnyilvánult. Nem tudtak érvényesülni a második demográfiai átmenet elméletében megfogalmazott értékrendbeli változások, még ha csiráiban jelen is voltak, mert az RWA-modell fogalmaival élve, országonként eltérő formában és mértékben voltak kialakítva a képességek, a jogi és társadalmi feltételek, ezért több demográfiai jelenség később, elhúzódóan jelent meg a nyugat-európai országok átlagához képest. Ennek ellenére a fent jelzett demográfiai változások bizonyos formában, késleltetve bekövetkeztek. Megjelent így a rendkívül alacsony termékenység, a párkapcsolatok átalakulása, és a házasságon kívüli születések jelensége kibontakozott. A romániai és az erdélyi magyar viszonyokra fókuszálva állítható, hogy ezekben a késleltetésekben szerepet játszottak a társadalmi krízisállapotok is, amelyek a rendszerváltást követően jelen voltak, de hosszabb távon nézve, ezek csak az időzítést, és nem a tendenciák kibontakozását tudták befolyásolni. Az 2002 és 2008, majd 2012 után bekövetkező, javuló termékenységi adatokban szerepet játszott a fokozatosan kiépülő romániai család- és gyermekvállalást támogató politika és szociálpolitika is, a maga visszasságaival, hiányosságaiával együtt.

Specifikusan az erdélyi magyarság létszámcsökkenését és termékenységi magatartásának vizsgálatát érintő írásokat először a *Korunk* egyik tematikus számban olvashattunk (Veres, 2002). Ezt követően 2004-ben egy önálló kötet és egy *Erdélyi Társadalom* tematikus szám is megjelent, először feldolgozva a romániai Országos Statisztikai Intézettől rendelt, 1992–2002 közötti időszakra vonatkozó, a nemzetiségekre közölt természetes népmozgalmi adatokat is a népszámlálások koréves nemzetiségi adatai mellett (lásd Kiss, 2004; Horváth, 2004; Veres, 2004).

Ezt követően később még további részletesebb elemzések, finomítások és visszabecslések is megjelentek, amelyekre még az adatelemzés során a továbbiakban utalunk (Kiss, 2010: 68; Gyurgyik & Kiss, 2010: 130; Veres 2015). A sort a témában megjelent legfrissebb elemzés zárja (Kiss, 2019). Ezek az írások az erdélyi magyarság gyermekvállalási mintáit és termékeny-

ségi adatait vizsgálták, rámutatva a romániai össznépességhez viszonyított analógiákra és kisebb különbségekre. Ebben a kontextusban kiemelendő, hogy a kisebbségi társadalmakban a népesség reprodukciójához és/vagy a népességfogyáshoz hozzájárulnak az etnikai/nyelvi identitásváltással kapcsolatos folyamatok is. Itt most szorosan csak a demográfiai jelenségekkel összekapcsolódó aspektusokról ejtünk szót. Az erdélyi szakirodalomban bevezették az etnikai és biológiai reprodukció fogalmának megkülönböztetését, miszerint az etnikai/nyelvi kisebbségek demográfiai újratermelődésében közrejátsszik a kulturális tényező is, amely az etnikai asszimiláció/disszimiláció jelensége által növelheti, de rendszerint inkább csökkenti a biológiai reprodukciós népességnövekedést (Szilágyi, 2004; Kiss, 2004; 2007). Az erdélyi magyarság esetében, amint a korábbi kutatások rámutattak, az etnikai disszimiláció következtében, amely főleg a román–magyar vegyes házasságok következményeként érvényesült, a magyar nemzetiségű nők biológiai reprodukciója egy kisebb, de számottevő részben nem járult hozzá az etnikai reprodukcióhoz. Emellett legalább is statisztikák szintjén a magyar többségű erdélyi települések egy részén megfigyelhető egy másik irányú önkéntes asszimiláció a helyi romák vonatkozásában, amely következtében ez statisztikailag is megjelenik, mind a népmozgalmi statisztikában, mind pedig az utolsó két népszámlálás esetében, a magyar népességet gyarapítva (Kiss & Barna, 2012; Kiss, 2019; Veres, 2015).

A kutatási előzményeket és az elméleti kiindulópontokat figyelembe véve, a tanulmányban az alábbi kutatási kérdésekre keressük a választ:

- Hogyan változtak azok a fő demográfiai trendek, amelyek meghatározták Románia és az erdélyi magyarok népesedését 1990 óta, és ebben milyen, mekkora szerepe van a termékenység alakulásának, tekintettel a sajátos etnikai és kisebbségi viszonyokra?
- Eltérőek-e ezek a gyermekvállalási trendek a román népességtől?
- Mennyire helyezte új megközelítésbe a 2021. évi népszámlálás az erdélyi magyarok létszámcsökkenését és területi sajátosságait?
- Melyek a fő regionális eltérések a gyermekvállalás, termékenység terén, és látunk-e ebben változást az utóbbi évtizedben, a korábbiakhoz képest?

3. MÓDSZERTANI SZEMPONTOK: A NÉPSZÁMLÁLÁSOK NEMZETISÉGI ADATAINAK MINŐSÉGE, FELHASZNÁLHATÓSÁGUK

A népességszám, különösen a nemzeti kisebbségi közösségek népességszámának alakulása nem csupán a demográfiai folyamatoktól, de a regisztráció, a népszámlálás módszertanától, a kérdés módjától is függhet, akárcsak a nyelvi vagy a vallási közösségek számának alakulása.

A népszámlálási helyzetben megkérdozett 'etnikum'² (régebb: nemzetiség) tulajdonképpen egy nemzeti-nemzetiségi kötődést próbál számszerűsíteni, amely a kultúrnemzeti alapozású (Veres & Papp, 2012; Veres, 2015b) közösségi kötődést próbálja „mérni”. Közép- és Kelet-Európában a népszámlálási statisztikák alapján (is) konstituálódik egy „nemzeti többség”, míg az ettől eltérő identitásúak a „nemzeti kisebbség” fogalmával íródhatnak le. Így a „nemzeti” többség-

2 Románul a 2002. évi népszámlálás óta „etnie”, a „naționalitate” fogalmát nem használják.

hez képest magukat eltérően meghatározók egy „jelölt” identitással rendelkeznek, akik, ha nem nyilatkoznak erről, akkor az állam számára „nem léteznek” mint a többségtől eltérő identitásúak (lásd Brubaker és mtsai., 2006).

Romániában az államszocializmust követő rendszerváltás óta szervezett népszámlálás (1992, 2002, 2011, 2021) alkalmával a népesség ún. kulturális adatainak összeírása önbevalláson alapult, és nem volt kötelező ezekre válaszolni. Ezek a kérdések a nemzeti/etnikai identitásra, az anyanyelvre és a vallásfelekezetre vonatkoztak, a népszámlálást szabályozó kormányhatározatok alapján. A valóságban, különösen az 1992. és 2002. évi népszámlálás során, amint erről már értesülhettünk (Veres, 2015: 13–24), voltak olyan elszigetelt helyzetek, amelyek arra utaltak, hogy a számláló befolyásolni próbálja a válaszadót a nemzetiségi vagy anyanyelvi kérdések megválaszolásakor. A 2011. és 2021. évi népszámlálások kapcsán nincsenek olyan értesüléseink, hogy a válaszadáskor manipulatív magatartást tanúsított volna a számláló. Ennek ellenére a két utóbbi, EU-s módszertan alapján lebonyolított népszámlálás során abból adódtak gondok, hogy az adatfelvétel hiányosságaiból és az adatok pótlásának módja miatt a népesség jelentős részére vonatkozóan nincs adatunk azok nemzetiségéről, anyanyelvéről.

A 2011. évi népszámláláskor nem rögzítették a nemzetiségét 59,2 ezer főnek, mivel nem nyilatkoztak erről. A nemzetiségükről nem nyilatkozók számához képest nagyságrenddel többen vannak, akiknek az adatait a különböző népesség-nyilvántartó adatbázisokból, indirekt módon vették át, tehát akiket meg sem kérdeztek a nemzeti/etnikai vagy nyelvi kötődésükről. Ezek együttesen 1 236 810 főt tettek ki 2011-ben. Ez új helyzetet teremtett Romániában, hiszen már nem lehetett diszjunkt formában az ország népességét besorolni egy-egy etnikai-nemzeti kategóriába, még a népszámlálások alkalmával sem, pedig a főbb demográfiai események anyakönyvezésekor (születés, halálozás, házasságkötés) is rögzítik a nemzetiséget, de ennek az információnak a megbízhatósága már korábban problémás lett, de korrekciókkal még egy ideig használhatónak bizonyult (Veres, 2015; Gyurgyik & Kiss, 2010).

A 2021. évi népszámlálás eredményei alapján összesen 2,48 millió személyről közölték, hogy nem ismert a nemzetisége, és ennek két okát, forrását jelölték meg: vagy nem nyilatkozott a nemzetiségéről, vagy a népességi adatbázisokból emelték át az adataikat, ezért nem ismertek a kulturális kötődéseik. Ez utóbbiaknak száma valamivel kevesebb mint egymillió fő volt, így mindösszesen 16,56 millió személynek ismerjük a nemzetiségét a 19 millióból Romániában. Ezt a hatalmas hiányt, amint már az előzetes adatok közzétételekor megállapítható volt (Veres, 2023a), jelentős szervezési és népszámlálás-végrehajtási hibának tekinthetjük, amely jelentősen megnehezíti a nemzetiségi közösségek lélekszámának időbeli alakulását célzó vizsgálatokat. Az önkéntesen, online kitöltött kérdőívek során a nemzetiségükről nem nyilatkozók magas számáról már tudjuk,³ hogy nagy részük nem szándékosan hagyta ki a kulturális adatok megválaszolását, hanem technikai hiba következtében. Összehasonlításképpen, a 2011. évi népszámlálás során mindössze közel 60 ezer személy nem nyilatkozott a nemzetiségéről (Veres, 2015).

A 2021. évi népszámlálás nemzetiségi adatainak felhasználásakor nem tudunk eltekinteni az „ismeretlen” nemzetiségűek hatalmas, két és fél milliós számától. Ezért korrekciós becsléshez

3 Mircea Kivu nyílt kérdésére az INS válaszából kiderült, hogy több mint másfél millió szabálytalanul lezárt, tehát nem érvényes kérdőívet végül elfogadottnak nyilvánítottak, és felhasználtak.

kell folyamodni, amely nélkül nem beszélhetünk például a romániai magyar nemzetiségűek hiteles számáról sem. Amint már erről röviden tájékoztattunk (Veres, 2023b), megyei bontásban eléggé eltérő a kulturális jellemzők (nemzetiség, anyanyelv és vallás) nélküli népesség száma, aránya és összetétele. Így ahhoz, hogy az egyes nemzetiségek számának időbeli alakulását is vizsgálhassuk, az ismeretlen nemzetiségűek eloszlásának a becslését is figyelembe kell venni. Mivel ismerjük már a nemzetiségi és anyanyelvi jellemzők nélkül felvett, 2021. évi népszámlás népességszámait megyénként (és településenként is), egy korrekciós becslést készíthetünk úgy, hogy feltételezzük, az egyes megyékben az ismeretlen nemzetiségűek összetétele az ismert nemzetiségűek eloszlását követik. Valószínű, hogy minden egyes megyében az ismeretlen nemzetiségűek belső megoszlása nem egyezik meg a nemzetiségükről nyilatkozókkal, de ezzel együtt az is valószínű, hogy országos átlagban reális becslést kapunk mindegyik nemzetiség esetében, talán a romákat kivéve, ahol egyéb tényezők is torzítják a népességszám megállapítását. Egyébként a 2011. évi népszámlálás alkalmával, az akkori 1,2 milliónyi, „nemzetiség nélküli” népességen belül is készült egy becslés arra, hogy abból mennyi lehet a magyar nemzetiségűek száma. A magyar népesség nemzetiségi eloszlását városi és falusi bontásban is végeztük, ez viszonylag pontosabbnak tekinthető (lásd Veres, 2015: 36).

A 2021. évi népszámláláskor ismeretlen nemzetiségi adatokra elvégezett megyei szintű korrekciós számításunk összesítése azt eredményezte, hogy a 2,5 millió romániai populációnak mindössze 4 százaléka erdélyi magyar. Az ország területén nem egyenletesen oszlanak meg az ismeretlen nemzetiségűek. Ó-Romániában és Bukarestben ugyanis nagyon magas, ez utóbbiban 25% körüli a kulturálisan ismeretlenek aránya, míg Erdélyben mindössze 11,5 százalékos. Az erdélyi megyékben a magyarság ismert aránya és települési összetétele alapján szisztematikus becslést lehetett végezni. Ó-Romániában viszont nagyon alacsony számban élnek magyarok, ezért itt nem lehet ilyen módszert alkalmazni. Ezért Erdélyen kívül még összességében az ismeretlen nemzetiségűek 0,1 és 0,5 százalék közötti aránya becsülhető magyarnak, innen származik, hogy összességében országos szinten az ismeretlen nemzetiségűek mintegy 4 és 4,5 százalék közötti aránya lehet magyar (és azért nem éri el az országos 6%-ot, mert mint említettem, a magyarlakta megyékben arányosan kevesebben vannak ismeretlen nemzetiségűek, mint országos átlagban). Ennek értelmében az ismeretlen nemzetiségűeken belül mintegy százezer fő lehet magyar nemzetiségű Romániában.

4. A DEMOGRÁFIAI ADATOK EMPIRIKUS ELEMZÉSE

4.1. Nemzetiség szerinti összetétel és az erdélyi magyarok népességváltozása

A továbbiakban az erdélyi magyarok népességszámának alakulását vizsgáljuk a romániai népesség nemzetiségi összetételének kontextusában, az utóbbi négy népszámlálás alapján. Figyelembe vesszük az ismeretlen nemzetiségűek valószínűsített nemzetiségi eloszlása alapján tett korrekciókat is, 2011-re és 2021-re vonatkozóan.

Először a nemzetiségükről nyilatkozók száma alapján elemeztük a változásokat. Megfigyelhetjük, hogy az ország nemzetiségi összetételén belül a magyarok száma, számaránya változott Romániában az 1990 óta tartott népszámlálások alapján. 1992 és 2002 között a magyarok

aránya 7,1-ről 6,6 százalékra csökkent, az abszolút számok változásában a népszámlálások módszertani változása is közrejátszott (lásd Veres, 2004).

A 2011. évi népszámlálás végleges eredményei alapján a teljes népességéből 18 884 831 millió személy válaszolt érvényesen a nemzetiségre (etnikum) vonatkozó kérdésre. A romániai nemzetiségi adatokat „etnikum”-ként vették fel, ugyanis 2002 óta a hivatalos román statisztikai közleményekben kerültek a rendszerváltás előtt szokásos nemzetiség vagy nemzeti kisebbség⁴ fogalmakat. 2011-ben a magukat román nemzetiségűnek vallók száma 16,792 millió fő, azaz 88,9 százalék volt; magyarnak 1,227 millió fő, azaz 6,5 százalék; romának (vagy cigánynak) 621,6 ezer fő vallotta magát,⁵ azaz arányuk 3,3 százalék volt. A közzétett népszámlálási eredmények alapján 2002–2011 között a romániai magyarok száma nominálisan 206 754 fővel csökkent, néhány ezerrel nagyobb számban, mint a korábbi, 1992–2002 közötti időszakban. Itt azt is figyelembe kell venni, hogy a korábbi népszámláláshoz képest 2011-ben jelentős volt azok száma is, akiknek nemzetiségét nem ismertük, ezért bátran állíthatjuk, hogy Románia teljes, 2011. évi népszámláláskori állandó népességéből ennél több magyar volt, de a pontos számot nem ismerjük. (Szakszerű becslés alapján 2011-ben a romániai magyarok valószínű lélekszáma 1,284 millió lehetett, ha mindenkitől megkérdezték volna a nemzetiségét [lásd Veres, 2015: 36].) A korrekciós becslés alapján viszont a népességsökkenés mértéke is alacsonyabb, de erre még visszatérünk. A magyarok országos részaránya az 1992. évi 7,1 százalékról 2002-re 6,6 százalékra csökkent, majd 2002 és 2011 közötti tíz év alatt alig, mindössze 0,1 százalékkal csökkent.

A következő időszakban, 2011 és 2021 között, országos szinten a nemzetiségükről nyilatkozók körében a magyarok aránya is 6,5-ről 6 százalékra csökkent, ami jelentős mértékű, míg a romák aránya nőtt 3,3 százalékra, majdnem egy százalékot. A legfrissebb elérhető adatok szerint országos szinten 2011 és 2021 között a fő nemzetiségek száma és aránya a következőképpen alakult (lásd 1. táblázat).

1. táblázat. *Románia népességének etnikai-nemzetiségi megoszlása a népszámlálások alapján, 1992–2021*

Nemzetiség	Abszolút számokban				Százalékban			
	1992	2002	2011	2021	1992	2002	2011	2021
Románia	22 810 035	21 680 974	20 121 641	19 053 815				
Nyilatkozott			18 884 831	16 568 889	100,0	100,0	100,0	100,0
Román	20 408 542	19 399 597	16 792 868	14 801 442	89,5	89,5	88,9	89,3
Magyar	1 624 959	1 431 807	1 227 623	1 002 151	7,1	6,6	6,5	6,0
Roma	401 087	535 140	621 573	569 477	1,8	2,5	3,3	3,4
Ukrán	65 472	61 098	50 920	45 835	0,3	0,3	0,3	0,3
Német	119 462	59 764	36 042	22 907	0,5	0,3	0,2	0,1

4 Románul: naționalitate, minoritate națională.

5 Most nem térünk ki a roma közösség lélekszámával kapcsolatos problémákra.

	Abszolút számokban				Százalékban			
Török	29 832	32 098	27 698	20 945	0,1	0,1	0,1	0,1
Orosz–lipován	38 606	35 791	23 487	19 394	0,2	0,2	0,1	0,1
Tatár	24 596	23 935	20 282	18 156	0,1	0,1	0,1	0,1
Szerb, horvát	33 769	29 570	23 484	16 868	0,1	0,1	0,1	0,1
Szlovák	19 594	17 226	13 654	10 232	0,1	0,1	0,1	0,1
Egyéb	43 350	53 007	47 200	41 482	0,2	0,2	0,3	0,3
Ismeretlen	766	1 941	1 236 810	2 484 926				

Forrás: Romániai népszámlálási közlemények (INS, 1994; 2003b; 2003c; 2015; 2023) alapján saját számítások.

Az erdélyi megyék magyar népességszámának alakulását vizsgáljuk a továbbiakban, 1992 és 2021 között, az utolsó négy népszámlálás alapján. Először áttekintjük a nemzetiségükről nyilatkozó népességen belül megfigyelt változásokat, majd a teljes népességnek a 2011. és 2021. évi népszámlálási adatok becslült nemzetiségi arányai és létszámai szerint újraszámoljuk a népességcsökkenés mértékét megyénként, Erdélyben.

A közzétett népszámlálási adatok szerint (korrekció nélkül) a székelyföldi megyékben volt a legkisebb csökkenés, ezt követi a Partium megyéiben élő magyarok lélekszámának csökkenése, amely nem haladta meg az országos össznépesség csökkenési mértékét, és a megyei nemzetiségi aránya 2011-ig megmaradt a 2002-es szinten, vagy kevesebb mint egy százalékot változott. Kovászna, Hargita és Maros megyében 2002–2011 között a magyarok számának csökkenése az 1992–2002 periódushoz hasonló nagyságrendű volt: Hargita megyében 6,5 százalék körül, Kovászna megyében 8,3 százalék, Maros megyében pedig 11,8 százalék, míg Bihar megyében lassult a létszámcsökkenés 11,1 százalékra (14%-ról). A többi erdélyi megyében, ahol a magyarság szórványosan vagy települési szigetekben él, a létszámcsökkenés mértéke meghaladja a húsz százalékot. A 2011 és 2021 közötti időszakban tovább csökkent minden megyében a magyarok lélekszáma, és egy (Hargita) megyét leszámítva, a százalékos arány is csökkent.

A 2011. és a 2021. évi népszámlálások között történt létszámcsökkenést azonban lennebb újraértékeljük, miután a közölt, megyei szintű adatokat kiegészítettük az ismeretlen nemzeti-ségből becslült, korrigált adatokkal, és ezek alapján értékeltük az erdélyi magyarok valószínű lélekszámának változásait (lásd 2. és 3. táblázat).

2. táblázat. *A magyar nemzetiségű népesség valószínű (közölt és becslült) száma Erdélyben, megyénként, a népszámlálási adatok alapján (1992, 2002, 2011, 2021)*

Megye	Közölt nemzetiségi lélekszám				Becslült*	
	1992	2002	2011	2021	2011	2021
Fehér	24 765	20 682	14 849	11 494	15 791	12 736
Arad	61 011	49 000	36 568	25 731	38 901	28 612
Bihar	181 703	155 554	138 213	112 387	145 388	123 210
Beszterce-Naszód	21 098	18 394	14 350	11 049	14 960	12 086

Megye	Közölt nemzetiségi lélekszám				Becsült*	
Brassó	63 558	51 470	39 661	28 221	42 258	32 701
Krassó-Szörény	7 876	5 859	2938	1424	3194	1637
Kolozs	146 186	122 131	103 591	78 455	110 075	90 705
Kovászna	175 502	164 055	150 468	133 444	154 979	143 564
Hargita	295 104	275 841	257 707	232 157	264 892	250 103
Hunyad	33 849	25 321	15 900	9180	16 920	10 480
Máramaros	54 902	46 250	32 618	23 153	34 577	25 925
Maros	252 651	227 673	200 858	165 014	209 827	184 360
Szatmár	140 392	129 998	112 580	93 491	119 336	103 750
Szeben	19 309	15 478	10 893	6112	11 625	7077
Szilágy	63 151	57 312	50 177	40 554	52 387	44 180
Temes	62 866	51 421	35 295	21 285	38 044	25 658
Összesen Erdély	1 603 923	1 416 439	1 216 666	993 151	1 273 153	1 096 785
Románia	1 624 959	1 434 377	1 227 623	1 002 151	1 284 110	1 105 785

* 2011. és 2021. évi közölt + becsült adatok összesen

Forrás: Romániai népszámlálási közlemények (INS, 1994; 2003b; 2003c; 2015; 2023) alapján saját számítások.

A magyarság valószínű számának becslése a következőképpen történt: a 2021. évi népszámláláskor a nemzetiségükről nyilatkozók százalékos arányát rávetítettük az ismeretlen nemzetiségű népességre, megyénként arányosan, és azon belül településtípusok szerint. Az így kapott korrigált számok alapján kiszámítottuk a magyar nemzetiségű népesség *valószínű* létszámát megyénként, összesítve a közölt és becsült nemzetiségi adatokat. Ezt követően kiszámítottuk és összehasonlítottuk a csökkenés mértékét a korábbi népszámlálások adataival. Mivel 2011-ben is volt ismeretlen nemzetiségű népesség, ezért 2002–2011 és 2011–2021 közötti korszakokra kétféleképpen is kiszámítottuk a népességcsökkenés mértékét: Először csak a „közölt” adatok, azaz a nemzetiségükről nyilatkozók számát vettük alapul, majd az utolsó oszlopban mind 2011. mind pedig a 2021. évi népszámláláskor a nemzetiségükről nyilatkozó, közölt és a becsült számok összesítése közötti létszámcsökkenést számoltuk ki, megyénként (lásd 3. táblázat).

Az erdélyi szóránymegyékben a magyar nemzetiségűek számának csökkenése nagyobb mértékű volt a 2002–2011 közötti időszakban a korábbi évtizedhez képest, és különösen nagy a csökkenés mértéke azokban a megyékben, ahol a magyarok aránya 10 százalék alatt volt 2002-ben is (Krassó-Szörény, Hunyad, Szeben, Temes). Ezekben a megyékben a magyarság száma több mint 30 százalékkal csökkent 2011 és 2021 között, és összességében, abszolút számokban is, a 2021. évi lélekszámok az 1992. évi lélekszámoknak a felét sem érik el. Tehát a rendszerváltást követő három évtizedben a szóránymagyarság kevesebb mint a felére zsugorodott.

3. táblázat. *A magyar nemzetiségűek népességszámának csökkenése (százalékban) Erdélyben, megyénként, a közölt és becslő* népszámlálási adatok alapján (1992, 2002, 2011, 2021)*

	Közölt adatok (%)			Becsült (%)	
	'92-'02	'02-'11	'11-'21	'02-'11*	'11-'21*
Fehér	-16,49	-28,20	-19,35	-23,65	-14,23
Arad	-19,69	-25,37	-26,45	-20,61	-21,76
Bihar	-14,39	-11,15	-15,25	-6,54	-10,85
Beszterce-Naszód	-12,82	-21,99	-19,21	-18,67	-15,78
Brassó	-19,02	-22,94	-22,62	-17,90	-17,55
Krassó-Szörény	-25,61	-49,85	-48,75	-45,48	-44,27
Kolozs	-16,46	-15,18	-17,60	-9,87	-12,44
Kovácsna	-6,52	-8,28	-7,37	-5,53	-4,59
Hargita	-6,53	-6,57	-5,58	-3,97	-2,95
Hunyad	-25,19	-37,21	-38,06	-33,18	-34,09
Máramaros	-15,76	-29,47	-25,02	-25,24	-20,52
Maros	-9,89	-11,78	-12,14	-7,84	-8,21
Szatmár	-7,40	-13,40	-13,06	-8,20	-7,84
Szilágy	-9,25	-12,45	-15,67	-8,59	-11,95
Szeben	-19,84	-29,62	-39,13	-24,89	-35,04
Temes	-18,21	-31,36	-32,56	-26,01	-27,30
Összesen Erdély	-11,69	-14,10	-13,85	-10,12	-9,85

* 2011. és 2021. évi közölt + becslő adatok összesen

Forrás: Romániai népszámlálási közlemények (INS, 1994; 2003b; c; 2013b; 2023) alapján saját számítások.

A magyarság valószínű (becslő) számából kiindulva, megyénként, megfigyelhetjük, hogy a magyar többségű Hargita és Kovácsna megyében mérsékeltebb a magyarság számának csökkenése, 3-4 százalékra tehető. A többi erdélyi megyében a népességcsökkenés mértéke hosszabb távon elég nagy stabilitást mutat: a népességcsökkenés mértéke fordítottan arányos a magyarság arányával a megyében. Kiszámítottuk a Pearson-féle korrelációs együtthatókat a következő két adat között: az erdélyi megyék magyar nemzetiségi aránya a periódus elején és a magyar népesség százalékos csökkenése a két népszámlálás között, a korrigált adatok alapján. Az eredmény mindkét (2002–2011, 2011–2021) periódusra -0,71, magas korrelációt mutat. Megfigyelhetjük, hogy a létszámcsökkenés 2002 és 2011 között jellemző mértékei több esetben megismétlődtek 2011 és 2021 között: a legalacsonyabb arányban magyarul Krassó-Szörény megyében további 44 százalékkal csökkent a magyarság lélekszáma. Szeben és Hunyad megyében 34-35, Temes megyében 27, Máramaros megyében pedig 20 százalékos mértékű a létszámcsökkenés. A többi megyékben 2011 és 2021 között 7,8 és 18 százalék közötti létszámcsökkenés jellemző, Fehér megyében „csak” 14 százalékkal csökkent a magyar nemzetiségűek száma, 4 százalékos arány mellett, akárcsak Temes megyében (lásd 3. táblázat).

A tömbmagyarság fogalmával leírható Kovászna és Hargita megyében a népességcsökkenés mértéke szerény, országos átlag alatti. A települések nemzetiségi összetételét vizsgálva, egyéb felmérésekkel összevetve (Horváth, 2017: 30), a jobb demográfiai mutatók egyik oka a magyarsághoz asszimilálódó roma származású népesség magasabb termékenysége és fiatalabb korösszetétele, hiszen a roma etnikai kötődésűek száma a két megye népszámlálási adataiban igen kis mértékben jelenik meg külön nemzetiségként, amíg más források számos településen nagyobb lélekszámú roma közösséget mutattak ki (lásd Horváth, 2017: 30).

4.2. Korszerkezet, elöregedés

Egy ország, egy közösség népességének összetételét illetően kulcskérdés a korösszetétel vizsgálata. A korcsoport szerinti összetétele alapján mérhetjük a népesség elöregedését vagy fiatal jellegét. A népesség elöregedésének több oka is lehet, Románia esetében a termékenység csökkenése és az elvándorlás, a két tényező együttes hatása fokozatosan növekvő elöregedést okozott Romániában, amint látni fogjuk.

A népesség elöregedésének mértékét elsősorban az öregedési index mutatja, amely a 65 éves és idősebb népesség arányát mutatja meg a 15 év alatti kiskorú népességre vetítve, százalékban. Románia népessége még 2002-ben nem volt elöregedettnek tekinthető, 79,1% volt az öregedési index értéke, amikor még a demográfiailag mért kiskorú népesség (0–14 évesek) aránya magasabb volt az idős népességhez képest. Ezzel szemben a 2011. évi népszámlálás adatai szerint ez már 101,9 százalékra emelkedett, ami enyhén elöregedett állapotot mutatott. Ehhez viszonyítva a 2021. évi népszámláláskor már az index értéke 121,2%-ra emelkedett, amely újabb, 20 százalékos emelkedést mutat egy évtized alatt, az elöregedés indexe szerint. A nők körében már korábban is magasabb volt az öregedési index mértéke, a 2002. évi 96,4 százalékról 149,7 százalékra emelkedett, míg a férfiak körében ennél mérsékeltőbb ütemű növekedést észlelünk az utóbbi két évtizedben, 64,9 százalékról 94,3 százalékra módosult a mutató. Emiatt tehát a két nem között hatalmas, lassan növekvő, mintegy 55 százalékos eltérés van, ami főleg az idős nők jóval magasabb számával magyarázható.

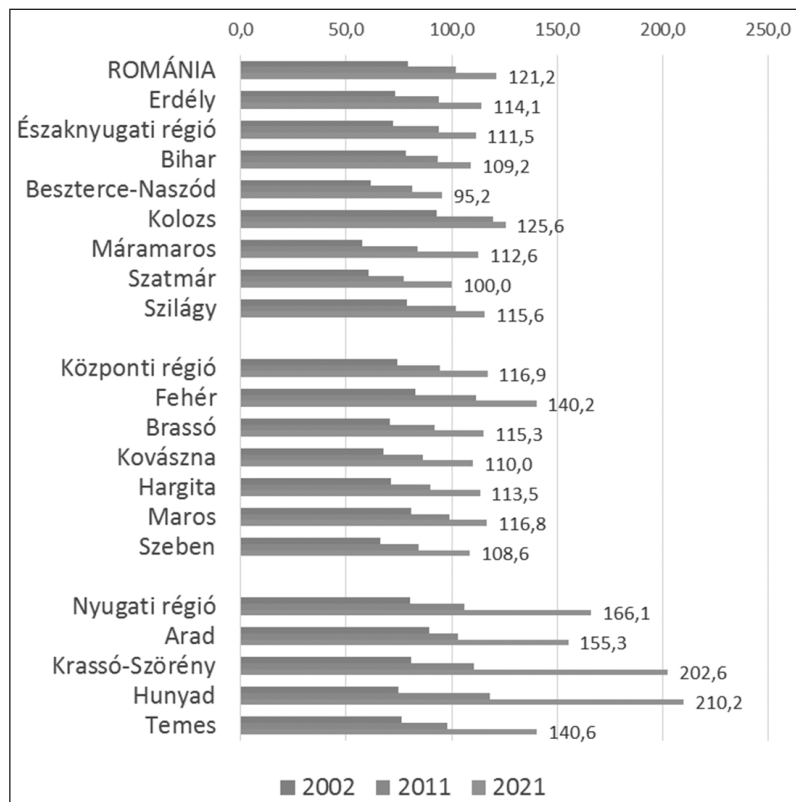
A városi népesség körében is ehhez fogható nagyságrendű az elöregedés üteme. Falun, bár eleve elöregedettebb a népesség, a további elöregedés üteme lassúbb, 17 százalék körüli volt, ám az utóbbi évtizedben megfordultak a viszonyok, így 2021-re a városi népesség, 126,2 százalékos indexértékkel, nagyobb mértékben elöregedett, mint a falusi népesség (116,1%, lásd 4. táblázat).

4. táblázat. *Öregedési indexek Romániában, nemek és településtípus szerint, 2002, 2011, 2021*

	Öregedési index		
	2002	2011	2021
Románia	79,1	101,8	121,2
Férfiak	64,9	79,8	94,3
Nők	96,4	125,1	149,7
Városok	65,6	93,7	126,2
Községek	92,8	109,6	116,1

Forrás: A 2002., 2011. és 2021. évi népszámlálások végleges eredményei (INS, 2003, 2013b; 2023).

Az erdélyi megyék össznépességének előregedését vizsgáltuk 2002 és 2021 között. Az örege-
dési indexek értéke a legtöbb megyében az országos átlaghoz hasonlóan alakult, vagy annál is
nagyobb mértékben növekedett, pl. Máramaros, Fehér megye esetében, de csupán a Nyugati
(Bánság) régió és Fehér megye esetében haladják meg az országos 121%-os átlagot (lásd 1.
ábra).

1. ábra: Örege-
dési indexek Erdély megyéiben, 2002, 2011, 2021

Forrás: A 2002., 2011. és 2021. évi népszámlálások végleges eredményei
(INS, 2003; 2013a; 2023) alapján saját számítás.

A romániai magyarok korszerkezetéről megállapíthatjuk, hogy az már 1992-ben előregedet-
tebb volt Románia össznépességéhez képest. Ez az eltérés tovább növekedett. A 2002 és 2011
közötti évtizedben a romániai magyarok örege-
dési indexe 42 százalékkal, majd 2011 és 2021
évek között 61 százalékponttal magasabb az országos átlagértéknél, elérve a 182,9 százalékot,
ezen belül a női népesség előregedettsége sokkal kihangsúlyozottabb (228,9 százalék, lásd 5.
táblázat). Amint ez már korábban ki lett mutatva (lásd Veres, 2015), az erdélyi magyarok köré-
ben magasabb volt az inaktív korú, 65 évesek és idősebbek aránya az össznépességben belül már
2011-ben is. Ez az előregedési állapot csak súlyosbodott, így a magyar nemzetiségű 18 éven
aluliak aránya 2021-ben jóval alacsonyabb lett az országosnál. Magyarország népességének kor-
szerkezetével összehasonlítva, az erdélyi magyarok korösszetétele már 2011-re is előregedet-

tebbnek bizonyult, és ez még fokozódott 2021-ig (lásd 5. táblázat, 2. és 3. ábrák, illetve KSH, 2012; Monostori és mtsai., 2021; Veres, 2015: 49–50).

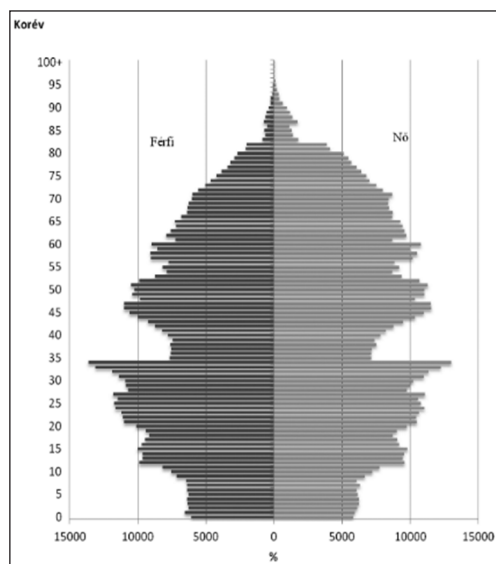
5. táblázat. *A romániai magyar nemzetiségű népesség öregedési indexei, nemek szerint, 2011–2021*

	2011		2021	
	Románia	Erdélyi magyarok	Románia	Erdélyi magyarok
Összes	101,8	143,7	121,2	182,9
Férfiak	79,8	108,8	94,3	139,0
Nők	125,1	180,4	149,7	228,9

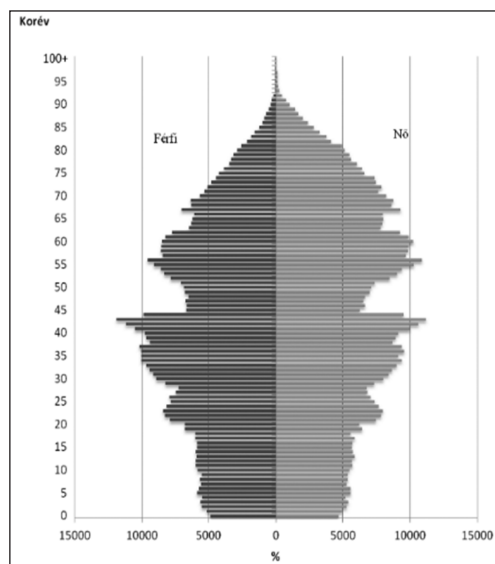
Forrás: A 2002., 2011. és 2021. évi népszámlálások végleges eredményei (INS, 2003; 2013b; 2023), saját számítások.

A korszerkezet különbségeit tekintve fontos tény, hogy az erdélyi magyarok között régióként radikálisan eltérő helyzet jellemző, amint már a korábbi vizsgálatokból is látható, mind az öregedési indexek, mind pedig a területi-regionális korfák szerkezete alapján. A székelyföldi magyarság (értsd Kovászna, Hargita és Maros megye) korfája viszonylag kiegyensúlyozott a 2011. évi népszámlálási adatok szerint, az előregedés mértéke a romániaihoz hasonló mértékű, és ezt a 2021. évi népszámlálások szerint is tartották. A Partiumban a magyar népesség korfája hasonló volt a székelyföldihez, de annál kissé előregedetebb képet mutatott. Az indexek alapján Észak-Erdélyben (Kolozs, Beszterce, Máramaros megye) a magyar népesség korfája a székelyföldi és partiumi állapothoz képest már sokkal előregedetebb, és nagyobb egyensúlytalanság jellemzi mind 2011-ben, mind pedig 2021-ben: a 65 éves és idősebb nők kohorszai 1000 és 1300 fő között voltak, amíg a kiskorú és a 20–24 évesek kohorsza az idős évjáratok számának mintegy felét tette ki, 500 fő körüli volt. A kiskorú népesség száma még a 20 év fölötti évjáratokhoz képest is tovább csökkent mindkét időpontban. Dél-Erdély és Bánság magyar korfája már 2011-ben is jellegzetesen az erőteljesen zsugorodó szórványok sajátosságait tükrözte, és ez 2021-re tovább zsugorodott. A korszerkezet jellegzetesen a „gomba”-szerű alakot követi, ahol a fiatal korosztályoknál keskeny szára van a korfának, és felül, az idősebbek alkotják a többséget (lásd 3. a, b és 5. c, d ábrák⁶).

⁶ A 2021. évi népszámlálás részletes, koréves, regionális nemzetiségi eredményei még nem voltak elérhetők a részletes korfák készítéséhez, a magyarságra vonatkozóan.

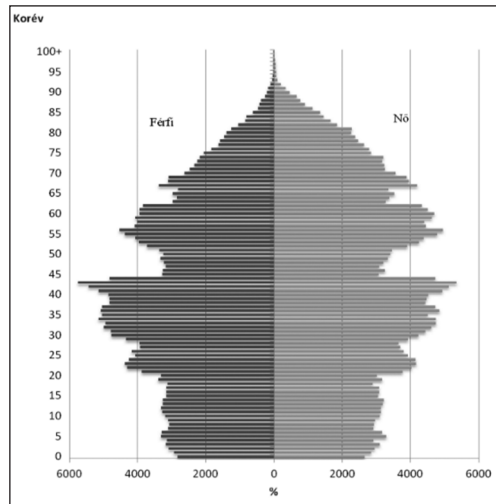

2a. ábra. A romániai magyar nemzetiségű népesség korfája, 2002

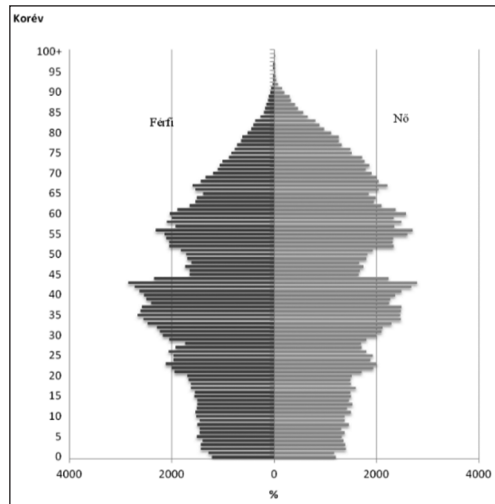

2b. ábra. A romániai magyar nemzetiségű népesség korfája, 2011

Forrás: Veres, 2015, illetve a 2011. népszámlálás végleges eredményei, rendelt adatok (INS, 2015). A 2002. évi népszámlálás végleges eredményei (INS, 2003b; 2003c), saját számítások.

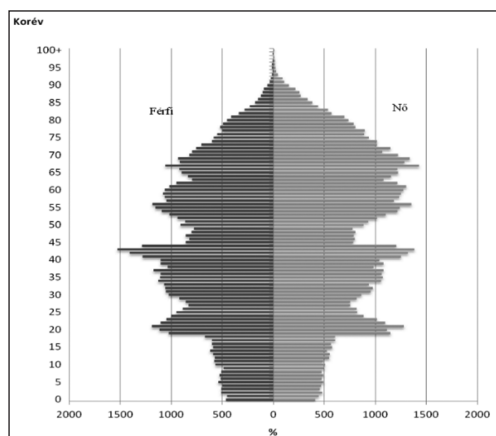
3a. ábra. A Székelyföld magyar nemzetiségű népességének korfája, 2011

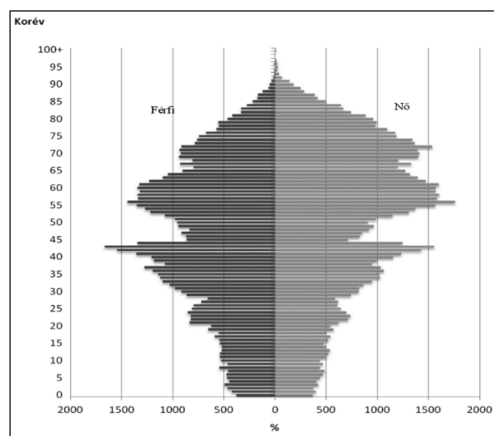
3b. ábra. A Partium magyar nemzetiségű népességének korfája, 2011

Megj.: Székelyföld: Kovászna, Hargita, Maros megye; Partium: Bihar, Szatmár és Szilágy megye.

Forrás: Veres, 2015, illetve a 2011. népszámlálás végleges eredményei, nem publikált adatok (INS, 2015), saját számítások.

3c. ábra. Az észak-erdélyi magyar nemzetiségű népesség korfája, 2011

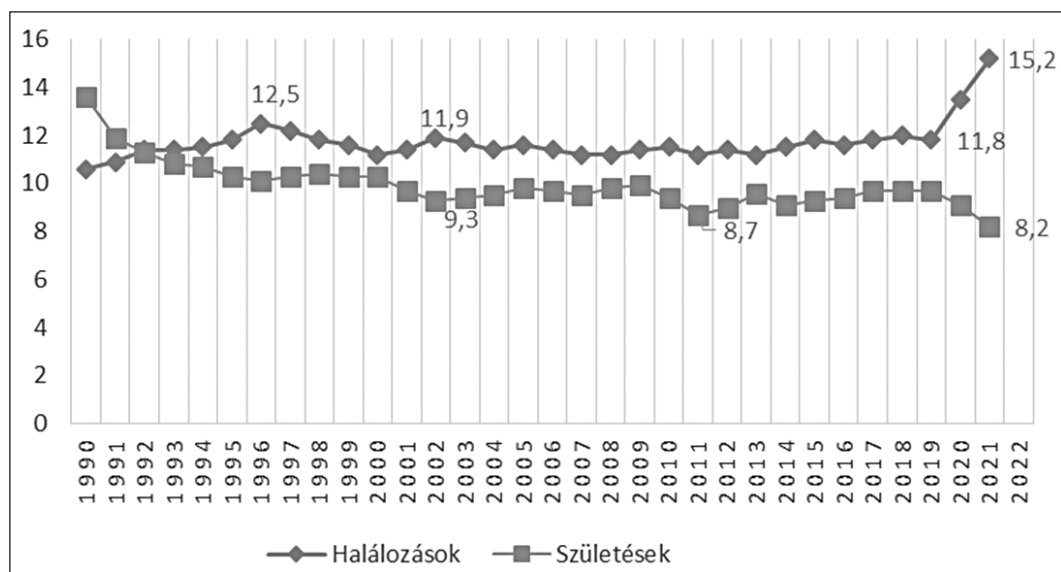
3d. ábra. A dél-erdélyi és bánági magyar nemzetiségű népesség korfája, 2011

Megi.: Észak-Erdély: Kolozs, Beszterce-Naszód és Máramaros megye; Dél-Erdély és Bánág: Brassó, Fehér, Szeben, Hunyad, Arad, Krassó-Szörény és Temes megye. Forrás: Veres, 2015 (INS, 2015), saját számítások.

4.3. Természetes népmozgalom, termékenység és halandóság Romániában és az erdélyi magyarok körében

Mind az előregedésnek, mind pedig általában véve a népességsökkenésnek fő oka a termékenység, gyermekvállalás csökkenése. Az erdélyi magyarok termékenysége tendenciáiban illeszkedik az országos trendekhez, amely a maga rendjén némi fáziskéséssel illeszkedik az európai tendenciákhoz. Ezzel együtt az erdélyi magyar termékenységi magatartásnak vannak csak rá jellemző, belső sajátosságai is. Ezért első körben áttekintjük az országos tendenciákat, majd rátérünk a sajátos erdélyi magyar vonásokra.

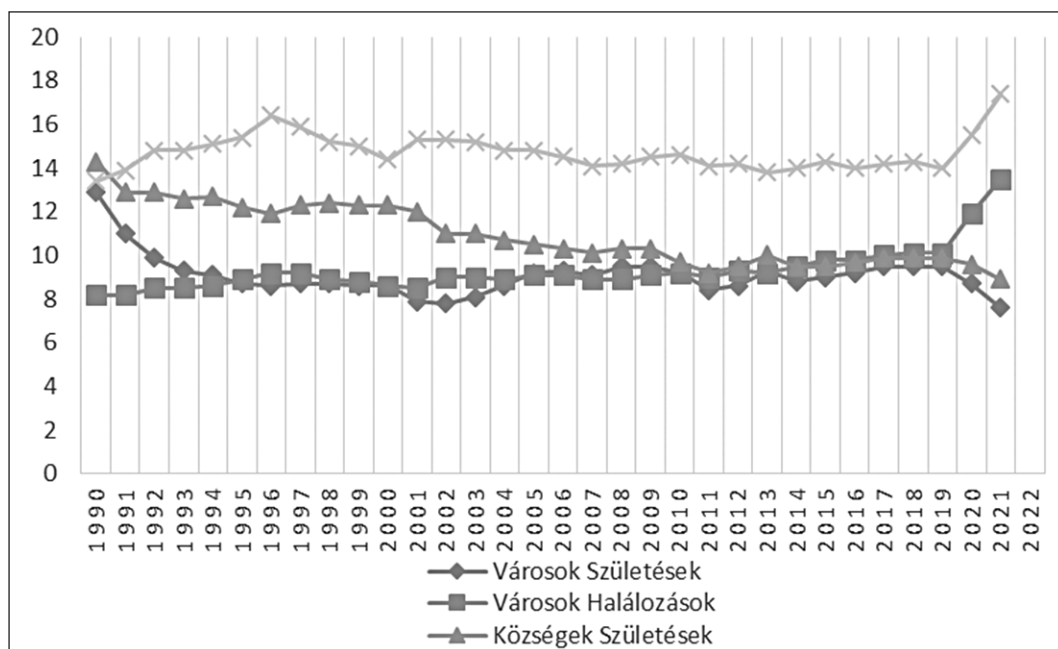
Országos szinten, amint már a bevezetőben olvashattuk, Románia népességének születésszámai már az 1980-as években hanyatlásnak indultak, a még tomboló, szigorú abortuszpolitika ellenére is. Az 1989/90. évi rendszerváltást követő két évben a születésszámok zuhanásszerűen lecsökkentek, az 1989. évi 15 ezrelékről az 1992. évi 11,3 ezrelékre, amikor a halálozások arányszáma utolérte, ezt követő években pedig meghaladta a születések arányszámát. Az élve születések ezer főre vetített száma néhány éves stagnálás után 2002-re még tovább csökkent, 9,3 ezrelékre, ennél már csak a gazdasági világválság és a Covid-19-járvány hatására sülyedt lennebb a születésszám, az időközben előregedetebb össznépességre vetítve. A halálozások számának 100 főre eső száma a rendszerváltást követően fokozatosan növekedett 1996-ig, akkor 12,5 ezrelékes szintre jutott, amely kismértékben csökkent 2019-ig, 11,8 ezrelékre, ami a növekvő előregedés mellett csak a várható élettartam fokozatos emelkedésével volt elérhető, amint látni fogjuk. Ezt követően viszont a koronavírus-járvány hatására a romániai bruttó halandóság szintje a soha nem látott 15,2 ezrelékes szintre ugrott fel 2022-re, amikor is ezáltal a természetes fogyás arányszáma is felugrott -7 ezrelékre (lásd 4. ábra). Várhatóan, 2023-tól a természetes fogyás mérséklődik legalább a 2019. évi szintre.

4. ábra. Élve születések és halálozások száma 1000 főre, Románia, 1990–2022

Forrás: Tempo online (INS, 2023), saját szerkesztés

A születésszámok nagymértékű csökkenését vizsgálva megállapítható, hogy ez településtípusok szerint differenciált mértékben következett be. A száz főre jutó születések száma alapján látható, hogy az 1990. évben jegyzett, egymáshoz közel álló magasabb értékektől eltérően, városban nagyobb, falvakon kisebb mértékben csökkentek a születésszámok. Ezt követően viszont, 2002 óta konvergens közeledés indult be, a falvak népességének továbbcsökkenő termékenységét 2006-ra a városi lakosság termékenysége megközelítette. A 2009–2011. évi gazdasági világválság és a koronavírus-pandémia éveit kivéve nagyon lassú, kismértékű növekedésnek vagyunk tanúi, úgy, hogy a 2002-től kiépülő gyermeknevelési és családpolitikai intézkedések, főleg a kétéves gyereknevelési fizetett szabadság igénybevétele a gazdaságilag jobb helyzetű, foglalkoztatott, alkalmazott népesség termékenységét javítani tudta, a munkaerőpiacba gyengén integrált falusi népesség gyermekvállalása viszont hanyatlott, és viszonylag alacsonyabb szinten stagnált. A városiakok halandósága is a születések arányszáma körül mozgott, míg a községek népessége változatlanul magas természetes fogyást mutat, ami 2020 és 2022 között még a világjárvány hatására fokozódott (lásd. 5. ábra).

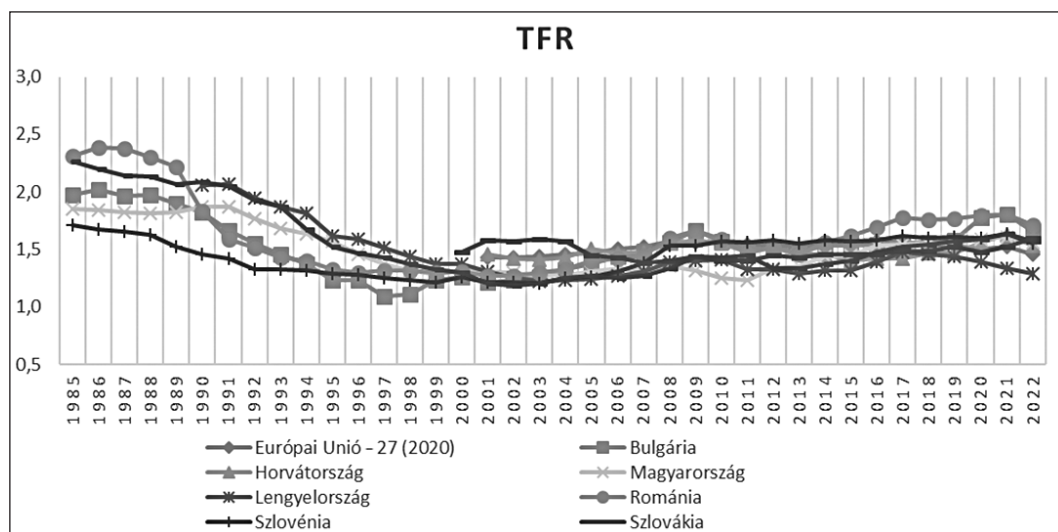
5. ábra. Élve születések és halálozások száma 1000 főre, településtípusokra, Románia, 1990–2022

Forrás: Tempo online (INS, 2023)

A termékenységszökkenés okait elemezve a másik azonosított tényező a halasztó magatartás volt, azaz az 1990-es években a fiatalok sok esetben későbbre halasztották a gyermekvállalást, azonban ezen esetek csupán egy részében született gyermek, más esetekben ez teljesen elmaradt (Spéder & Veres, 2009). Valamilyen mértékben azért megfigyelhető, hogy 2001 után az érettebb korcsoportokban, azaz 30 év fölött több gyermeket vállaltak, de ez a jelenség egy ideig nem tudta pótolni a korábbi gyermekvállalás kiesését, az erdélyi magyar népesség korszakos termékenységi arányszámai szerint legalább is ez jó ideig nem következett be (lásd 10. ábra).

A teljes termékenységi arányszám⁷ alapján a termékeny korú nőkre számolt gyermekek számát vizsgálhatjuk. A mutató értéke Romániában az 1987. évi, egy nőre vetített közel 2,4 gyermeki értékről zuhant le 1,5-re 1992-ben, majd elérte az 1,2 és 1,3 közötti történelmi minimumot az 1990-es évek közepén, és erről a szintről csak 2002-től kezdett számottevően emelkedni 1,66-ra, ám a világválság következtében újra visszaesett, és 2013-tól kezdett újra emelkedni 1,5-re, és tovább, a hivatalos adatok szerint a mutató 2017 óta 1,8 körül stabilizálódott, ami európai szinten magasnak számít, magasabb, mint a környező országok mutatói (lásd 6. ábra).

⁷ Rövidítése: TFR, olyan mutató, amely a korszakos, az előregedés mértékét kiküszöbölve méri a gyermekvállalás, a női termékenység szintjét, egy nő élete során vállalt gyermekek számát mutatva.

6. ábra. Teljes termékenységi arányszámok, Románia, 1985–2022
Forrás: EUROSTAT, 2023

A 2021. évi népszámlálás részletes születési adatai alapján megtudtuk, hogy az elmúlt 5 évben az élve születettek 8,5 százaléka külföldön jött világra, és nagy részük azóta is külföldön él szüleivel, tehát a hazai, romániai termékenységi mutatóból ha levonunk 8,5 százalékot, akkor mintegy 1,65 TFR-érték marad Románia jelenlegi (2021/2023) szokásos-rezidens népességére vonatkozóan, ami már illeszkedik a környező országok felső határához (INS, 2023).

A koronavírus-világjárvány alatti években viszont visszaesett a termékenység Romániában is. A jelenséget megvizsgáltuk Erdély megyeiben is. Az általános termékenységi arányszámok alapján, amely az adott évi élve születések számát mutatja ezer 15–49 éves korú nőre vetítve, elmondható, hogy országosan a 2012. évi 38,2-ről 2019-re 48,9 ezrelékre emelkedett, ami egy takaros 20%-nyi javulásnak tekinthető, viszont 2021-re ez már visszaesett 42,6 ezrelékre. A mutató megyei értékeit elemezve megfigyelhetjük, hogy a masszívan magyarlakta Kovászna és Hargita megye általános termékenysége 4–6 ponttal volt magasabb az országos 38 ezreléknél, viszont ez az előny 2019-re a többi megye részéről kiegyenlítődött, majdnem egész Erdélyben 48–49 ezrelék lett a mutató értéke. 2021–22-re viszont országosan visszaesett 42 ezrelékre, a magyarlakta megyékben, nemcsak Székelyföldön, hanem a Biharban is, a megyei átlagértékek 44–46 ezrelékek körül maradt, Szilágyságban 54 ezrelék (lásd 6. táblázat), s ez arra enged következtetni, hogy a helyi roma népesség átlag feletti termékenysége, de kisebb részaránya mellett a magyar nemzetiségűek termékenysége is országos átlag körül lehet, ami a jelenlegi viszonyok között ígéretes, mint láttuk, a romániai termékenység Európában sem számít alacsonynak.

6. táblázat. Általános termékenységi arányszámok, megyénként és régióként Erdélyben, 2012–2021

	2012	2019	2021
Románia	38,2	48,9	42,6
Erdély	39,7	48,8	43,5
Északnyugati régió	37,2	47,9	42,7
Bihar	39,8	48	44,5
Beszterce-Naszód	44,1	58,5	51,7
Kolozs	33,4	42,4	38,3
Máramaros	33,8	46,9	41,3
Szatmár	34,5	48,1	38,3
Szilágy	46,9	57,6	54,6
Központi régió	42,5	49,8	44,5
Fehér	39	47,6	41,3
Brassó	41,9	54,2	47,4
Kovácsna	46,2	49	46,1
Hargita	44,3	48,4	44,4
Maros	42,9	48,4	44,3
Szeben	42,3	48,7	42,4

Forrás: Tempo online (INS, 2023)

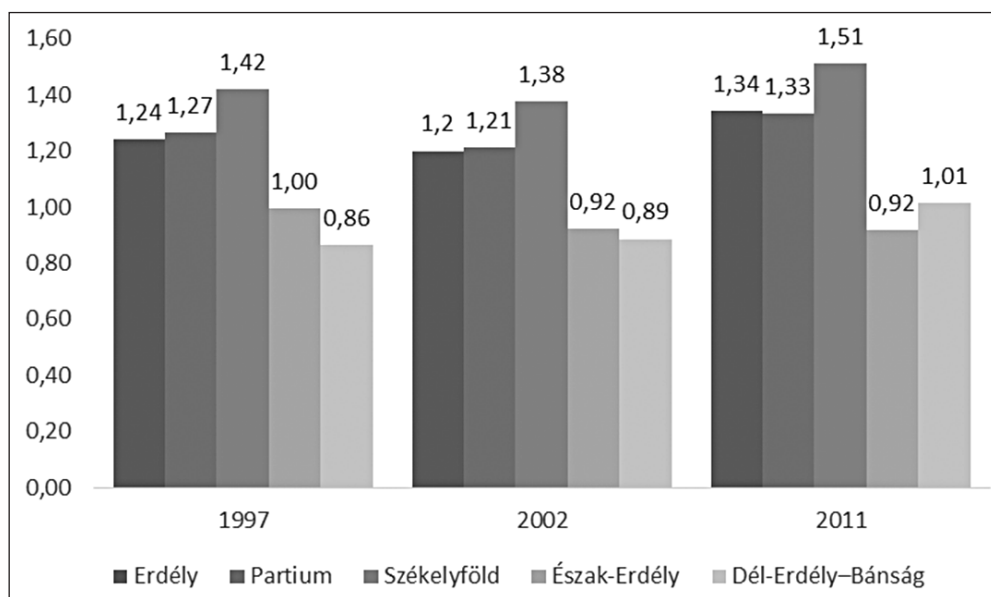
4.4. Termékenység és születésszámok az erdélyi magyarok körében

Az erdélyi magyarok létszámcsökkenésének legjelentősebb tényezője már 1990 óta az alacsonyabb születésszámok és a természetes fogyás. Áttekintve az elmúlt három évtizedet, a magyarság gyermekvállalási szándékai a számok szintjén többé-kevésbé követték a romániai trendeket. Am azok a kisebb mértékű eltérések, amit mérni tudtunk, hozzájárultak később a magyarság gyorsabb előregedéséhez. Itt elsősorban arra gondolok, hogy az 1989-ig terjedő korszakban az 1966-ban bevezetett abortusztilalom és annak 1983-tól kezdődő harmadik hulláma ellenére is a romániai magyarok születésszámai, ezer főre vetítve, elmaradtak az akkori országos átlagtól (lásd Kligman, 2000; Veres, 2006), amelyhez még hozzátevéődött a magyarság erőteljesebb külföldi kivándorlása 1987 és 1995 között. Ezek a korábbi tényezők is meghatározzák bizonyos mértékig a rendszerváltás utáni népesedési jelenségeket: A csökkenő gyermekvállalási trend mind a román, mind a magyar nemzetiség körében megfigyelhető 1992 és 2002 között, régióként eltérő mértékben. Ezek a tendenciák, amint azt a következőben látni fogjuk, jobban mérhetőek a női termékenység alapján.

Amint már a bevezetőben említettük, a rendelkezésünkre álló, a román Nemzeti Statisztikai Intézet részéről az 1990–2011. közötti évekre (igénylésre) kiadott, részletes, korszecifikus népmozgalmi nemzetiségi adatok alapján kiszámíthatók voltak a nemzetiségileg bontott születési adatok. A népszámlálás koréves adatai alapján – némi korrekcióval – kiszámíthatóvá vált a magyar nemzetiségű 15–49 éves korú nőkre jutó születések száma és a teljes termékenységi arányszám a 1992–2002, majd 2002–2011 közötti évekre (lásd Kiss, 2010; Veres, 2015: 166).

Ennek értelmében az erdélyi magyarokra számított teljes TFR értéke az erdélyi magyarok termékenységének alacsony és stabil jellegét mutatja, az 1990-es évek közepe és 2002 között alig változott: 1997-ben mért 1,24-es érték lecsökkent 1,21-re 2002-ig, majd az említett év után megemelkedett, értéke 2011-ben 1,3 fölötti volt. Ezek az értékek az 1990-es években még kisebb (0,1-gyel) alulmaradtak az országos átlaghoz képest, egészen 2002-ig, ezt követően az ország teljes népességén belül nagy fokú konvergencia valósult meg a termékenységi mutatók terén.

Az erdélyi magyarok körében regionális perspektívában a termékenység terén is jelentős eltéréseket figyeltünk meg, amelyek lényegében fennmaradtak. A TFR értéke mind 1997-ben, 2002-ben, mind pedig 2011-ben Székelyföldön volt a legmagasabb, ezt követi a Partium, majd a két szórványrégióban a legalacsonyabb – itt a mutató értéke mintegy 30 százalékkal volt alacsonyabb a székelyföldi értéknél 2011-ben. Székelyföldön 1997 és 2011 között a termékenységi mutató nem növekedett sokat, ám így is a 2011. évi érték meghaladta az országos átlagot. A Partiumban 1,27-ről lecsökkent 1,21-re, majd 2011-ig 1,33-ra emelkedett. Észak-Erdélyben 1-ről 0,92-re csökkent, Dél-Erdélyben pedig folyamatosan rendkívül alacsony, 1 körüli értéket mértünk, bár itt mérési hibára is gyanakodunk, ugyanis vegyes házasságok magas aránya miatt az újszülöttek nemzetiségi regisztrációja bizonytalan (lásd 7. ábra). A két, jelentősebb magyar szórványú régióban az alacsony termékenységet úgy is értelmezhetjük mint az etnikai reprodukció szintjét, amikor a biológiai reprodukció magasabb értékéből az asszimilációs veszteség levonódott (lásd Kiss, 2019).

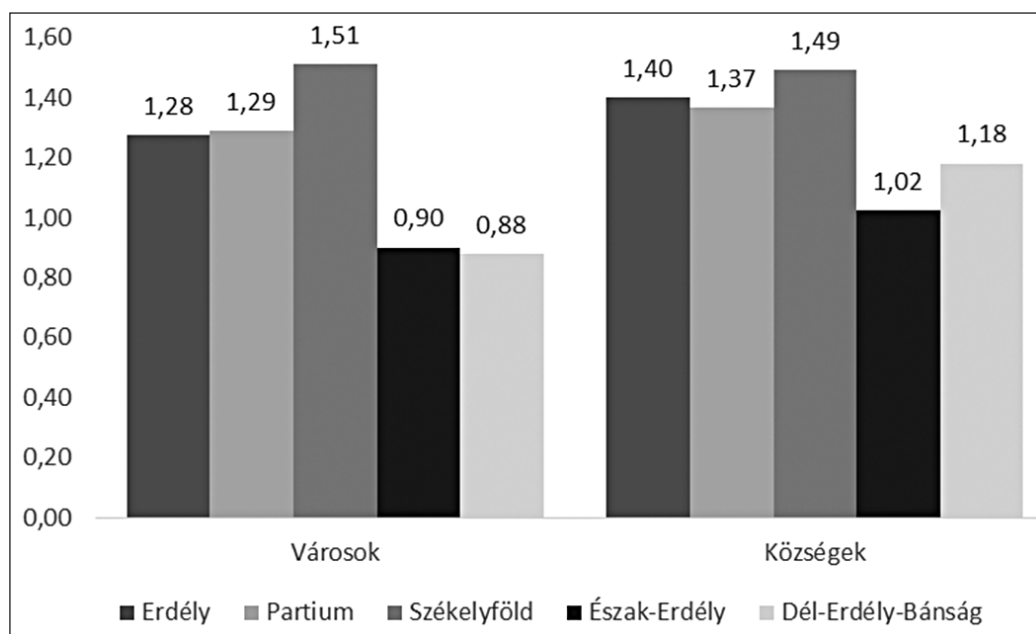

7. ábra. Az erdélyi magyarok teljes termékenységi arányszámai (egy nőre) regionálisan (1997, 2002, 2011)

Megj.: Az erdélyi magyarok megyei adatait a népszámlálási adatokkal korrigáltuk a 0 évesek száma alapján.

Forrás: INS-adatok, a szerző számításai (lásd még Veres, 2015; INS, 1992–2011) és népszámlálások (INS, 2013b).

Az erdélyi magyarok termékenységet településtípusok szerint is megvizsgáltuk. Ezek a város-falu eltérések, akárcsak országosan, főleg az 1990-es években, jelentősek voltak, de 2002 után fokozatosan lecsökkentek. Míg 1997-ben az erdélyi magyar városi népesség termékenysége mintegy 70 százalékkal volt alacsonyabb a községekben élő népességnél (1,67 és 0,93), és ez még 2002-ben is nagyjából fennmaradt, még alig volt némi eltérés, ám 2011-re ez lényegesen megváltozott: a városok és községek termékenysége elkezdett konvergálni mind országos, mind magyar nemzetiségi szinten, de még a községek magyar népessége esetében egytizednyi értékkel magasabb maradt a községeknél (1,40, a városi: 1,28). Regionálisan az eltérések nagyon lecsökkennek. Székelyföldön a különbség nem szignifikáns, a Partiumban a falusi népesség teljes termékenységi mutatói alig egytizednyivel magasabbak a városiakénál. A szórványrégiókban sincs lényeges eltérés, Dél-Erdélyben a falusi termékenység több mint két tizeddel meghaladja a városiakét, de ott mindkét érték rendkívül alacsony, a városi népesség körében még egy gyermek sem jutott egy termékeny korú nőre 2011-ben (lásd 2.7. ábra).

8. ábra. Az erdélyi magyarok TFR-értékei regionálisan, településtípusok szerint, 2011

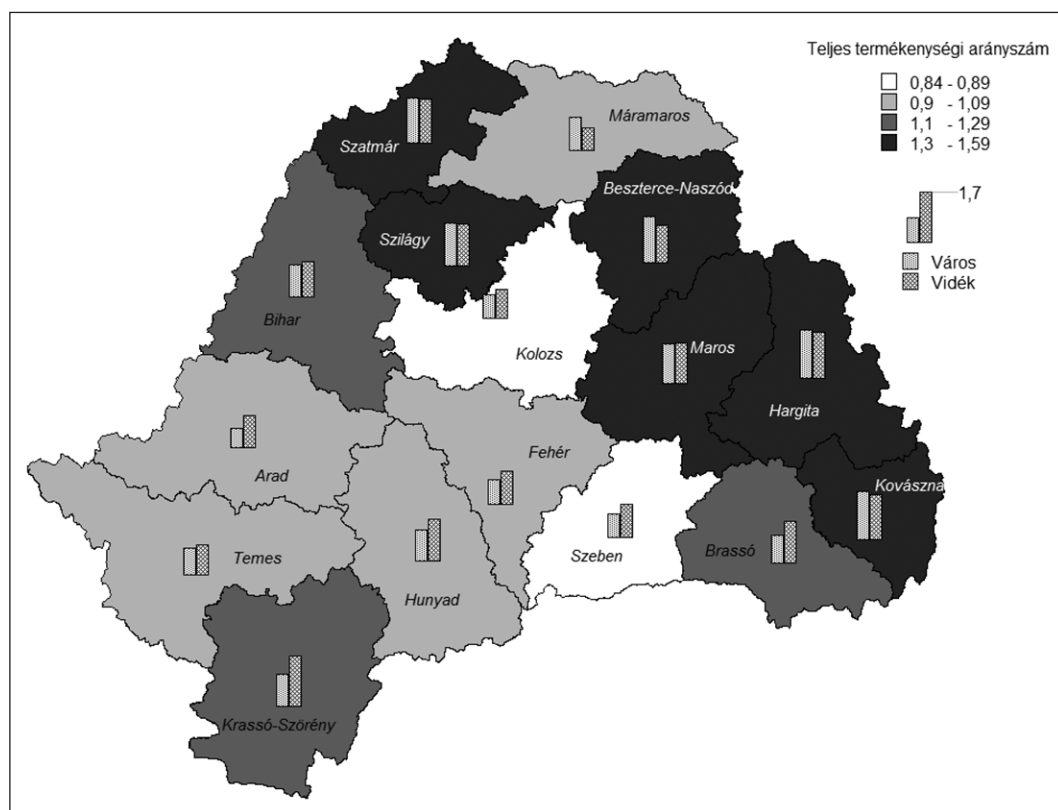
Megj.: A szórványmegyék adatait a 2011. évi népszámlálási adatokkal korrigáltuk, a 0 évesek száma alapján.

Forrás: A szerző számításai (Veres, 2015) rendelt nemzetiségi népmozgalmi adatok (INS, 2015) és a népszámlálás (INS, 2013b) alapján.

Három megyében a 2011. évi népszámlálás koréves adatai alapján korrigálva is termékenységsökkenés figyelhető meg: Arad megyében 1,08-ról 1-re, Bihar megyében pedig jelentéktelen mértékben, 1,16-ról 1,14-re csökkent a tíz évvel korábbi szintről (lásd Veres, 2015: 171–

172). Erdélyben 2011-ben a székelyföldi megyék termékenységi mutatói voltak a legmagasabbak, Kovászna és Hargita megyében közel 1,6 gyermek jut egy 15–49 éves korú nőre vetítve (1,58), ezt követi Szatmár (1,52), Szilág (1,42), Beszterce-Naszód (1,41) és Maros (1,36) megye, itt is a magyar népesség teljes termékenységi mutatói meghaladták akkor az országos átlagot. A többi megye magyarságának a termékenysége elmarad az országos átlagtól, és a magyarság erdélyi átlagától is (lásd 9. ábra).

A termékenység adatait elemezve megyénként, megfigyelhető, hogy az 1997. és 2002. közötti időszakhoz képest 2011-ben és 2011–2019 között a teljes termékenységi arányszámok a legtöbb erdélyi megyében növekedtek, és országos átlagban is elérték az 1,8 gyermek/nő értéket. A 2019–2022. évi megyei termékenységi mutatók alapján a székelyföldi megyék nem haladták meg az országos átlagot, mivel bekövetkezett egy kiegyenlítődés az ország különböző területein. Ebben a jelenségben szerepet játszott a külföldön élő román állampolgárok gyermekeinek hazai bejegyzése, akik nincsenek megfelelően elkülönítve a közzétett adatsorokban.

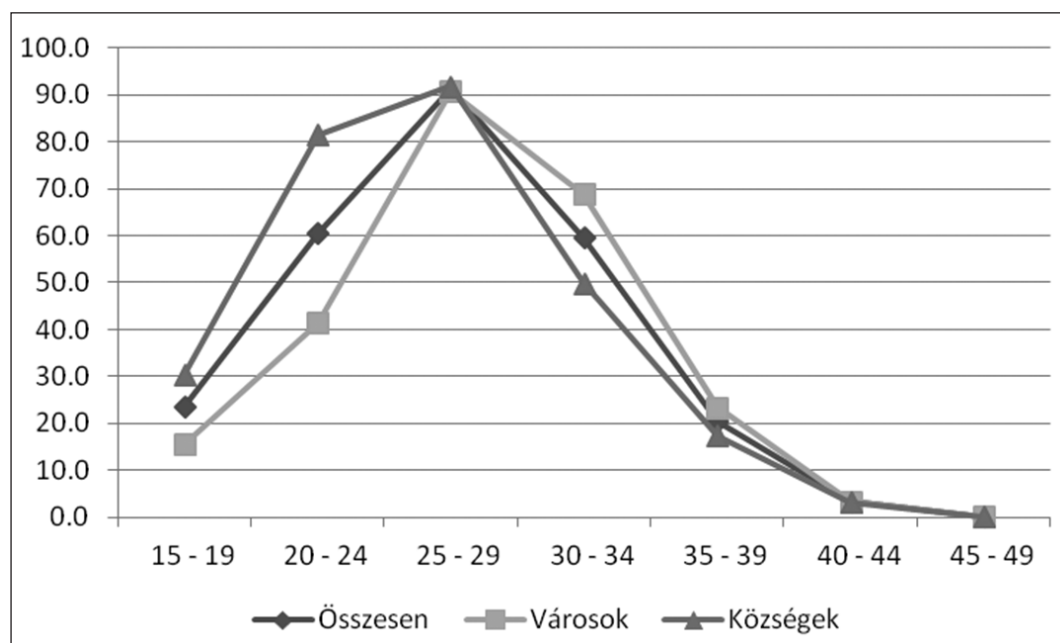

9. ábra. A vonatkozó teljes termékenységi arányszám (TFR) értékei a magyar népességre nézvést, Erdély megyéiben, településtípusonként (2011)

Forrás: Veres, 2015; INS adatai.

A szerző számításai alapján a térképet készítette Török Ibolya.

A korszpecifikus termékenységi arányszámok alapján megvizsgáltuk, milyen eltérések vannak életkor szerint a városi és falusi népesség körében a gyermekvállalás terén. Megfigyelhető, hogy míg 2011-ben mind a városi, mind falun élő erdélyi magyar nők 25–29 éves korcsoportban vállaltak a legnagyobb arányban gyereket, a korszpecifikus termékenységi arányszám mutatóértéke falun is, városon is 90 ezrelék. Ám eltérés van abban, hogy míg a falun élő 20–24 éves magyar nők körében ebben az életkorban többen vállaltak gyermeket (80 ezrelék), a városon élő 20–24 éves nők közül kevesebben (40 ezrelék). A 30 év fölötti korcsoportokban a városi nők látványosan több gyermeket vállaltak: 30–34 éves városi nők 70, a vidékieknek meg 50 ezreléke. Az ennél idősebbek körében már mindenhol nagyon alacsony a gyermekvállalás szintje (lásd 10. ábra).

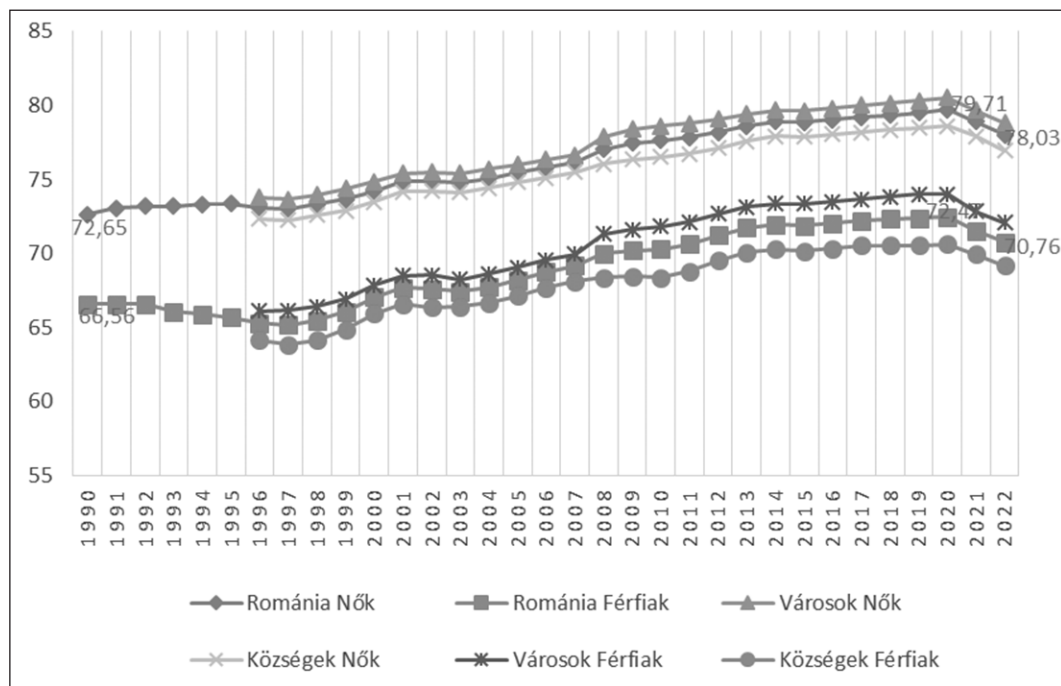
10. ábra. *A romániai magyar nemzetiségű női népesség korszpecifikus termékenységi arányszámai településtípusok szerint, 2011 (ezrelék)*

Forrás: (Veres, 2015) Az adatok forrása: rendelt népmozgalmi adatok, 1992–2011. (INS, 2015)

4.5. Halandóság és várható élettartam

A korszpecifikus halandóság adataira épül a népesség születéskor várható élettartama. Férfiak és nők körében eléggé eltérő értékek jellemzők, ezért külön számítják ki. Ez a mutató Romániában 1990-ben a nők esetében 72,65, a férfiak esetében pedig 66,56 év volt. A rendszerváltás utáni válságidőszakban, egészen 1997-ig, a nők esetében stagnált (73 év), a férfiak esetében még le is csökkent 65,15 évre. Ezt követően indult el egy lassú növekedés, ami látványosabb volt 2003 és 2009 között, így a férfiak elérték a 70, a nők a 77,5 évet átlagosan. A 2009–2010. évi világválság Romániában csak a vidéki férfiak esetében stagnálta a várható élettartamot, bár az

egész országban lelassult a mutató értékének növekedése. 2011-től ugyancsak lassú, de folyamatos növekedés figyelhető meg mindkét nem esetében, falun és városon is, ezáltal 2020-ig mindkét nem esetében több mint két évet hosszabbodott a várható élettartam, és 1990 óta pedig a férfiak esetében 6, a nők esetében pedig 7 évet, majd a koronavírus-járvány ideje alatt (2020–2022) visszaesett több mint másfél évet, de 2023-ban újra elérte, kissé meghaladva a 2020-as értéket: nők esetében valamivel 79 év fölött, férfiaknál 72 év fölötti értékekkel (lásd 11. ábra).

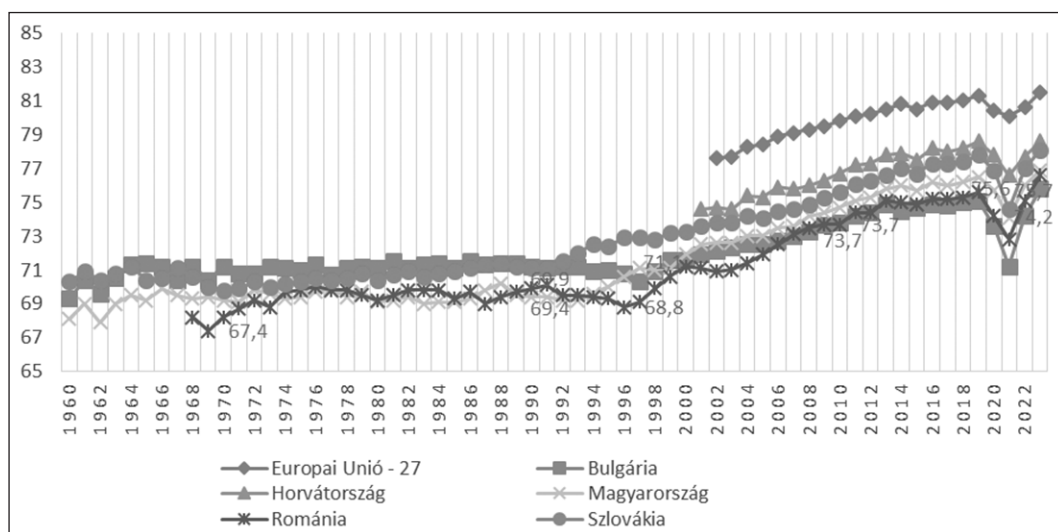

11. ábra. Születéskor várható átlagos élettartam Romániában, nemek és településtípus szerint, 1990–2022

Forrás: Tempo online (INS, 2023)

A születéskor várható élettartam romániai alakulását az európai átlaghoz, illetve a környező országok fejlődéséhez viszonyítva értékelhetjük érdemben. Amennyiben visszatekintünk egészen 1969-ig, akkor Romániában 67,4 év volt a születéskor várható élettartam, a teljes népességre, átlagban, ez az érték legalább egy évvel elmaradt a szomszédos országoktól. Ezt követően, 1971-től kissé javult a helyzet, és Románia várható élettartama Szlovákiával és Magyarországgal megegyező szintre emelkedett, 1974-ben meghaladta a 70 évet. Ezt követően egészen 1992-ig csak Magyarországhoz álltak közel a romániai értékek, Szlovákia és Bulgária 1-2 évvel magasabb várható élettartammal rendelkezett akkoriban. Az 1990-es évek közepétől egészen 2006-ig Romániában a születéskor várható élettartam még a környező országoktól is leszakadt 1-2 évvel legalább. Az 1996. évi 68,8 éves mélypontról a 2000-es években a mutató viszonylagos, lassú növekedés után újra meghaladt a 70 évet, és az évtized végére elérte a 73,7 évet. Ez a romániai növekedés csak arra volt elég, hogy meghaladja a bulgáriai átlagot, és annyira lefaragjon a lema-

radásából, hogy mindössze kevesebb mint egy évvel maradjon el a magyarországi átlagtól. A világjárvány okozta ingadozást követően 2023-ra a romániai születéskor várható élettartam elérte a 76,6 évet, kissé meghaladva a bulgáriai, és megközelítve, de 0,3 évvel elmaradva a magyar átlagtól. Ám a számos KKE-i ország lakossága ennél mintegy 2 évvel, az Európai Unióban pedig átlagosan 6 évvel élhetnek többet az emberek, mint Romániában a két nem átlagára számítva (lásd 12. ábra).

12. ábra. Születéskor várható átlagos élettartam Romániában és néhány országban, 1960–2023
Forrás: EUROSTAT, 2023

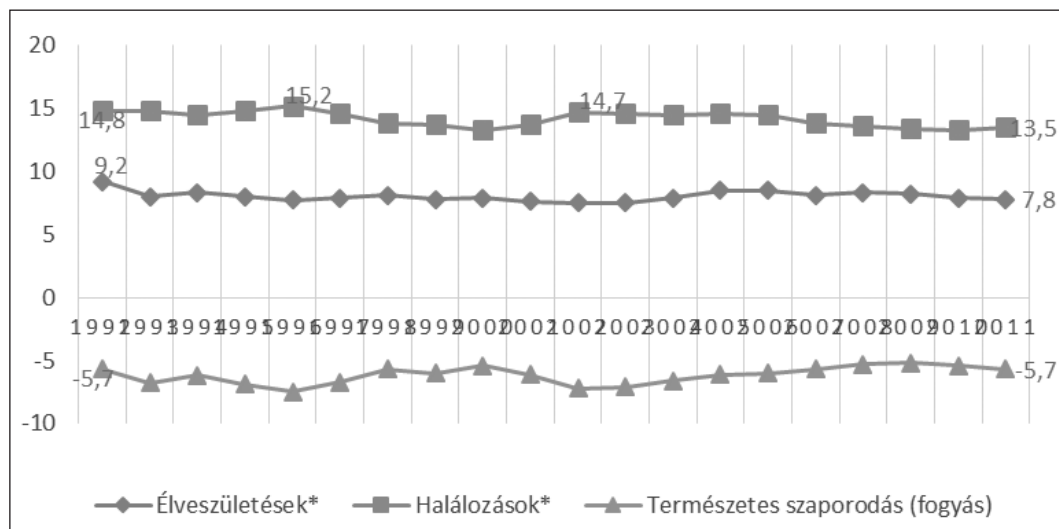
A születéskor várható átlagos élettartam mutatóját bár ki lehet számítani bizonyos megszorításokkal az erdélyi magyarokra külön is, viszont a kisebb-nagyobb torzító tényezők hatása miatt úgy tekinthetjük, hogy a romániai átlagértékek vagy az ehhez nagyon közelálló erdélyi átlagok jól közelítik az erdélyi magyarok várható élettartamát is, hiszen a magyar nemzetiségűek is ugyanazokhoz az egészségügyi szolgáltatásokhoz férnek hozzá, mint a többségi népesség, és életmód tekintetében csak azok a különbségek értelmezhetők, amit a területi adatok amúgy is felszínre hoztak.

4.6. A természetes szaporodás/fogyás

Befejezésül elemezzük a romániai magyarok természetes népmozgalmi egyenlegét az elmúlt három évtizedben. Az egész időszakra nem ugyanolyan minőségűnek tekinthetők a nemzetiségileg bontott népmozgalmi adatok, ezért differenciáltan tárgyaljuk a népszámlálások közötti időszakokat. A romániai magyarok természetes szaporodásának vizsgálata lehetővé vált 1992 és 2011 között, miután a román Országos Statisztikai Intézet (INS) 1990-től kezdődően hozzáférhetővé tette a természetes népmozgalom nemzetiségi adatait. Így a születések, halálozások magyar népességi adatai alapján a természetes szaporodás egyenlegét is ki tudjuk számítani. Az adatok felvételének bizonytalanságai miatt a szórványmegyekben a nyilvántartott nemzetiségi

adatok korrekcióra szorultak (lásd Veres, 2015; Kiss-Barna, 2012: 38). A 2011 és 2021 közötti időszakra vonatkozóan a népmozgalmi adatok korrekcióját a 2021. évi népszámlálás eredményeinek friss közreadása miatt még nem sikerült elvégezni, és kérdéses, hogy a népszámlálás nemzetiségi adatfelvételének minősége, hiányosságai mennyire lesznek alkalmasak, hogy segítségével a népmozgalmi adatokat korrigálni lehessen.

Ezzel együtt kijelenthetjük, hogy az erdélyi/romániai magyarok nyers élveszületési arányszámai (az ezer főre eső élve születések száma) 1990 és 2011 között mindvégig alacsonyabbak voltak a romániai átlagértékeknél, 8 és 9 ezrelék között mozogtak, csökkenő tendenciával. Ennek fő oka a magyar népesség fokozottabb előregedése, még akkor is, ha a női termékenység ugyanakkora, mint az országos átlag, vagy időnként kissé meghaladja azt. A halálozások ezer főre eső arányszámai, amelyeket standardizálással számítottunk ki az országos értékből, 1990 után nem sokat változtak. A periódus elején 14 ezrelék körül volt a mutató értéke, majd 1998–2001 között valamivel 14 ezrelék alá csökkent, 2002-ben visszaemelkedett 14 ezrelék fölé, majd 2007-től újra kissé 14 ezrelék alá csökkent, értéke 2011-ben 13,5 ezrelék volt (lásd 13. ábra).

13. ábra. A romániai magyarok bruttó élveszületési, halálozási és a természetes szaporodási arányszámai, 1992–2011 (1000 főre)

Forrás: Nem publikált (megrendelésre közölt) népmozgalmi adatok, INS, 1992–2011.

(* Saját számítás)

A rendszerváltás óta az erdélyi/romániai magyarok természetes szaporodásának (fogyás) egyenlege tehát negatív volt. Az 1991–2002 közötti időszak első részében -6 ezrelék körüli volt a természetes fogyás arányszáma, ezt követően évről évre nőtt, 1996-ban -7,5 ezrelékre, majd 2002 után -6 és -7 ezrelék között ingadozott, 2006-ig, 2007 után kissé mérséklődött -5 és -6 ezrelék közötti értékekre, 2011-ben pedig -5,7 ezrelék volt az értéke (lásd 13. ábra). Ez azt jelenti, hogy abszolút számokban kifejezve, a nagyobb halálozási adatok és az alacsonyabb szüle-

tésszámok miatt 2002–2004 között évi 9–10 000 fővel, a 2007–2011 közötti időszakban pedig évi 6–7000 fővel csökkent átlagosan az erdélyi magyarság lélekszáma (lásd: Veres, 2015; 1. Melléklet).

Az ezt követő időszakban, ha kiindulunk a 2011. évi viszonyokból, azt mondhatjuk, hogy a romániai átlagos bruttó halálozási arányszámhoz képest a magyar népesség értéke 2 ezrelékkal magasabb. Mivel a mutató értéke eléggé stabil volt Románia-szinten, tekinthetjük úgy, hogy a magyarok esetében is stabil volt. A születések arányszáma országos szinten 2011 és 2019 között mintegy 1 ezrelékkal emelkedett. Jó okunk van arra, hogy ezt a magyarok esetében is érvényesnek tekintsük, mivel a magyarok lakta megyék többségében is érzékelhető volt a növekedés, és a területi TFR-értékeknek a magyarokra súlyozott átlaga is megközelítette az országos átlagot mindvégig (lásd a mellékletet).

Ennek értelmében feltételezhetjük, hogy 2019-re a magyarság természetes fogyásának arányszáma 4,7 ezrelékre mérséklődött. A koronavírus-járvány éveiben viszont a halandósági mutatók megnöttek, és a születések száma visszaesett, így a természetes fogyás mértéke országosan 2021-ben 4,5, és 2022-ben 7 ezrelék volt. Az országos értékhez hozzáadjuk a korábban is jellemző, 2 ezrelékkal magasabb halálozási veszteséget, az erdélyi/romániai magyarság természetes fogyásának arányszáma 2020–21-ben 6,5, 2022-ben pedig 9 ezrelék lehetett. Ez alapján a 2011. évi 1,284 milliós valószínű népességszámból kiindulva (Veres, 2015: 37) 2019. év végéig a magyarság lélekszáma Romániában mintegy 78,3 ezer fővel csökkent, a 2021. decemberi 1,1 milliós valószínű lélekszámmal viszonyítva (lásd a mellékletet).

5. KÖVETKEZTETÉSEK

A második demográfiai átmenet és az RWA-modell fogalmai szerint értelmezve a demográfiai trendek alakulását, különösen a gyermekvállalással kapcsolatos magatartás változását, megállapítható hogy az 1989/90. évi rendszerváltást követően Romániában viszonylag gyors és jelentős mértékű (40%-os) termékenységsökkenés következett be. Ezt a csökkenést egyaránt meghatározták az 1990-es évek gazdasági és létbizonytalanságai, amikor még Romániában mindezek mellett nem volt jól kialakított gyermek- és családtámogatás-politikai rendszer sem (később fokozatosan kiépült egy gyes típusú, kétéves gyereknevelési támogatás, ám a gyermekek utáni adókedvezmények nevésségesen alacsonyak ma is). A csupán egy-két gyermek vállalására való törekvést korábban az abortusztilalom nehezítette. Mivel nem tekinthetjük az 1990-es évek politikai rendszerét jóléti államnak, így nem is várható el, hogy a második demográfiai átmenet tényezői (párkapcsolatcentrikus mentalitás, élettársi kapcsolatok terjedése, többféle családmódel terjedése, az önmegvalósító fogamzásgátlás elterjedése) kiteljesedjenek, mivel például az egyszülős családok megélhetése különösen nehéz volt, és így tovább. Azok a keretek, amik a termékenységsökkenés mellett Nyugat-Európában elterjedtek, csak a 2000-es évektől váltak hozzáférhetővé Romániában. A kiépülő családtámogatási rendszer, a házasságkötések és válások jogi feltételeinek változása stb. lehetővé tették a családmódellek pluralizálódását, majd a válások növekedésével és az élettársi kapcsolatok számának viszonylagos növekedésével a házasságkötések és az első gyermek vállalásának későbbre tolódását. A gazdaságilag stabilabb időszakokban (2004–2009, 2012–2019, lásd Veres, 2018) a termékenység szintje emelkedett, néhány évben

még kismértékben meg is haladta az országos átlagot, ám a romániai magyarok vonatkozásában az előrehaladott előregedési trendek miatt ez a jelenség csak kismértékben járult hozzá a negatív természetes szaporodás mérsékléséhez. Az erdélyi magyarok, amint láttuk, nem egységesek sem az előregedés, sem pedig a termékenységi magatartás vonatkozásában. A székelyföldi régió az országos átlagnál is kissé fiatalabb, míg a szórványmagyarság rendkívül előregedett, és alacsony termékenység jellemzi, és viszonylag erősek az identitásváltást valószínűsítő körülmények.

Vizsgálva a születésszámok és a negatív természetes szaporodás szerepét, súlyát a romániai/erdélyi magyarok létszámcsökkenésében, a többi demográfiai tényezőhöz viszonyítva, megállapítható, hogy mindhárom évtizedben, 1990 és 2022 között, a negatív természetes szaporodás (fogyás) nagyobb szerepet játszott az országos szintű népességfogyáshoz képest, mint a migrációs különbözet egyenlege, és ehhez még hozzá kell számolni az identitásváltásra visszavezethető asszimilációs veszteséget is. A népszámlálások által (is) lehatárolt évtizedek szerint elemezve a népességszámcsökkenés összetételét, kisebb eltéréseket figyelhetünk meg. Az 1992 és 2002 közötti időszakban a mintegy 200 ezer fős létszámcsökkenés kissé több mint felét a természetes fogyás tette ki (lásd Veres, 2004a; Kiss, 2004), az asszimilációs veszteséget pedig 5–10 százalékra becsülhetjük, a migrációs veszteség pedig 80–85 000 főre volt tehető, amely 40–45 százalékát tette ki a teljes csökkenésnek. Az ezt követő időszakban, 2002 és 2011 között, az erdélyi/romániai magyarság lélekszáma 206 754 fővel csökkent. A korábbi kutatásokból tudjuk, hogy a negatív természetes szaporodásnak tulajdoníthatóan, a születések és halálozások száma közötti eltérés mintegy 36,8 százalékát tette ki. Emellett számolhatunk egy 5 százalékos (direkt és indirekt) asszimilációs veszteséggel, így a külföldre irányuló, negatív migrációs egyenleg a népességszámcsökkenés nagyobb részét képezte, mintegy 60,8 százalékban (lásd Veres, 2015: 242–245). Ezek egy része esetében még számíthatunk a visszatérő migrációs jelenségre, amely országos szinten megfigyelhető, ám az erdélyi magyarok esetében az iskolarendszerbe való beilleszkedési nehézségek okán erre kismértékben számíthatunk. A 2011. és 2021. évi népszámlálások időszakában a tanulmányban jelzett becslési módszer alapján, a romániai/erdélyi magyarok népességszámcsökkenését a nemzetiségi adatokkal nem rendelkező népesség korrekciós becslésével kiegészítve, a valószínű népességszámok összevetésével számítottuk ki, amely kisebb a közölt nemzetiségi adatok pusztán számtani hányadosánál. Eszerint, a 178 325 főnyi népességszámcsökkenésnek 44 százaléka (78 389 fő) és egy 10 százaléknál nagyobb asszimilációs veszteség mellett (17 800) mintegy 46 százalékot tekinthetünk negatív migrációs egyenlegnek, azaz 82 000 főt. Ennél több is lehetett az elvándorlók száma, de lehettek visszatérők is (lásd még Horváth, 2023).

I. MELLÉKLET: A ROMÁNIAI MAGYAROK TERMÉSZETES FOGYÁSÁNAK BECSLÉSE 2011–2022 KÖZÖTT

Év	Romániai magyar népességszám	Természetes fogyás arányszáma*	Becsült TFR**
2011	1 284 110	5,7	
2012	1 276 791	5,7	1,45
2013	1 269 513	5,7	1,51

Év	Romániai magyar népességszám	Természetes fogyás arányyszáma*	Becsült TFR**
2014	1 262 911	5,2	1,59
2015	1 256 471	5,1	1,61
2016	1 250 314	4,9	1,69
2017	1 244 312	4,8	1,77
2018	1 238 464	4,7	1,79
2019	1 232 643	4,7	1,81
2020	1 224 631	6,5	1,77
2021	1 216 671	6,5	1,66
2022	1 205 721	9	
Természetes egyenleg	78 389		
Teljes népességi egyenleg	178 325		
Migrációs + asszimilációs veszteség	99 936		

* Becsült természetes fogyás arányszáma, romániai átlagértékek (Tempo) és a 2011. évi szá-
mított adatok alapján (Veres, 2015), saját számítás

** $TFR_{hu.} = .22,1 \cdot HR + 13,1 \cdot CV + 16,8 \cdot MS + 11,2 \cdot BH + 9,5 \cdot SM + 4 \cdot SJ + 17,2 \cdot CJ + 6 \cdot AR$

Forrás: 2021. évi népszámlálás (INS, 2023) és Tempo online adatok alapján, saját számítás

SZAKIRODALOM REFERENCES

- Blacker, C. P. (1947). Stages in population growth. *Eugenics Review*, 39, 81–10.
- Brubaker, R., Feischmidt M., Fox, J., & Grancea, L. (2006). *Nationalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town*. Princeton University Press.
- Coal, A. J. (1973). The Demographic Transition Reconsidered. International Population Conference, Liège. Konferencia.
- Coleman, D. (2004). Why we don't have to believe without doubting in the „Second Demographic Transition” – some agnostic comments. *Vienna Yearbook of Population Research*, (2), 11–24.
- Csata, Z., Tóth-Batizán, E., & Lelkes, G. (2022). Report on the Self-perceived Health Condition of Minority Hungarians in Central and Eastern Europe. *Erdélyi Társadalom*, 20(2), 9–48., DOI: 10.17177/77171.275
- EUROSTAT (2022). Eurostat-adatbázisok. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (le-
töltve: 2022. 11. 15.)
- EUROSTAT (2023). Eurostat-adatbázisok. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (le-
töltve: 2023. 10. 15.)
- Frejka, T. (2008). Determinants of family formation and childbearing during the societal transition in Central and Eastern Europe. *Demographic Research*, 19(7), 139–170.

- Geambașu, R. (2009). Nemek közötti egyenlőtlenségek Erdélyben és Magyarországon a 21–44 év közötti népesség körében. In Z. Spéder (szerk.), *Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. Kutatási Jelentések 86 (243–274. o.). KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Geambașu, R., & Vita, E. (2020). A gyermekvállalás ára? Erdélyi magyar fiatalok elképzelései a munka és magánélet egyensúlyáról. In V. Veres (szerk.), *Erdélyi magyar ifjúság. Szociológiai jellegzetességek és változások 2001 és 2016 között* (69–108. o.). Kolozsvári Egyetemi Kiadó.
- Gyurgyik L., & Kiss, T. (2010). *Párhuzamok és különbségek. A második világháború utáni erdélyi és szlovákiai magyar népességfejlődés összehasonlító elemzése*. EÖKIK.
- Hărăguș, M. (2011). Early motherhood in Romania: associated factors and consequences. *Revista de cercetare si intervenție socială*, 32(3), 63–85.
- Hoem, J., Kostova, D., Jasilioniene, A., & Mureșan, C. (2009). Traces of the Second Demographic Transition in Four Selected Countries in Central and Eastern Europe: Union Formation as a Demographic Manifestation. *European Journal of Population*, 25(3), 239–255. doi:10.1007/s10680-009-9177-y
- Horváth, I. (2004). Az erdélyi magyarság vándormozgalmi vesztesége 1987–2001. In T. Kiss (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Kriterion.
- Horváth, I. (szerk.). (2017). *Raport de cercetare–SocioRoMap. O cartografiere a comunităților de romi din România*. Editura ISPMN.
- INS (1994). *Recensământul general al populației și al locuințelor din România în anul 1992*. Vol I–IV. Comisia Națională de Statistică.
- INS (2003). *Recensământul general al populației și al locuințelor din România în 2002. Rezultate finale I. Structura demografică*. Institutul National de Statistică. www.insse.ro/recensamant.ro (Utolsó letöltés: 2019. 09. 10.)
- INS (2004). *Recensământul general al populației și al locuințelor din România în 2002. Rezultate finale IV. Structura etnică și confesională*. Institutul National de Statistică. www.insse.ro/recensamant.ro (Utolsó letöltés: 2019. 09. 10.)
- INS (2013a). *Recensământul populației și al locuințelor din România, la 20 octombrie 2011. Vol I. Populație – Structură demografică*. INS.
- INS (2013b). *Recensământul populației și al locuințelor din România, la 20 octombrie 2011. Vol II. Populație – Structura etnică și confesională*. INS.
- INS (2015). Nem publikált (rendelt) népmozgalmi és 2011. évi népszámlálási adatok (Date nepublicate, comandate de la INS, Centrul National de Pregătire Statistică nr. 69/19.02.2015)
- INS (2023). *Recensământul populației și al locuințelor din România, la 1 decembrie 2021*, <https://www.recensamantromania.ro/rezultate-rpl-2021/rezultate-definitive/> (Utolsó letöltés: 2023.10.15)
- INS-Tempo (2023). *Tempo online*. <http://statistici.insse.ro/shop/> (Utolsó letöltés: 2023. 10. 15.)
- Kapitány, B., & Spéder, Z. (2021). Gyermekvállalás. In J. Monostori, P. Öri, & Z. Spéder (szerk.), *Demográfiai Portré 2021. Jelentés a magyar népesség helyzetéről* (45–64. o.). KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.

- Kiss, T. (2004). Az erdélyi magyar népességet érintő természetes népmozgalmi folyamatok: 1992–2002. In: T. Kiss (szerk.), *Népességi folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Kriterion. <https://adatbank.ro/inchtm.php?akod=334>
- Kiss, T. (2010). *Adminisztratív tekintet*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Kiss, T., & Barna, G. (2012). Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében. *Working Papers* 43. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Kiss, T. (2019). A reprodukció magatartás etnikai különbségei Erdélyben. *Kisebbségi Szemle*, 4(4), 51–75.
- Kligman, G. (2000). *Politica duplicității*. Humanitas.
- Kotowska, I., Józwiak, J., Matysiak, A., & Baranowska-Rataj, A. (2008). Poland: Fertility decline as a response to profound societal and labour market changes? *Demographic Research*, 19, 795–854. doi:10.4054/DemRes.2008.19.22
- KSH (2012). *Magyarország demográfiai évkönyve*. KSH.
- Lesthaeghe, R., & Vanderhoeft, C. (2001). Ready, willing and able: a conceptualization of transitions to new behavioral forms. In J. B. Casterline (szerk.), *Diffusion processes and fertility transitions. Selected perspective* (240–264 o.). National Academy Press
- Lesthaeghe, R., & Neels, K. (2002). From the first to the second demographic transition: An interpretation of the spatial continuity of demographic innovation in France, Belgium and Switzerland. *European Journal of Population*, 18(4), 325–360
- Liefbroer, A. C., & Fokkema, T. (2008). Recent Trend in Demographic Attitudes and Behaviour: Is the Second Demographic Transition Moving to Southern and Eastern Europe? In J. Surkyn, P. Deboosere, & J. van Bavel (szerk.), *Demographic challenges for the 21st century. A state of the art in demography* (115–141. o.). VUBPRESS Brussels University Press
- Monostori, J., Őri, P., & Spéder, Zs. (2021). *Demográfiai Portré 2021. Jelentés a magyar népesség helyzetéről* (45–64. o.). KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.
- Mureșan, C. (2008). Cohabitation, an alternative for marriage in contemporary Romania: a life table description. *Demografia*, 51(5), 36–65.
- Mureșan, C. (1999). *Evoluția demografică a României (1870–2030)*. University Press.
- Mureșan, C., Hărăguș, P.-T., Hărăguș, M., & Schröder, C. (2008). Romania: Childbearing Metamorphosis within a Changing Context. *Demographic Research*, 19(2), 855–906.
- Notestein, F. W. (1945). Population-The long view. *Food for the World*, 36–57.
- Roussel, L. (1980). Mariages et divorces. Contribution à une analyse systématique des données matrimoniales. *Population*, 35(6), 1025–1040.
- Rotariu, T. (2006). Romania and the Second Demographic Transition: The Traditional Value System and Low Fertility Rates. *International Journal of Sociology*, 10–27.
- Rotariu, T. (2011). Some Considerations on the End of the Demographic Transition and Post-Transitional Processes. *Romanian Journal of Population Studies*, 1, 5–29.
- Sobotka, T. (2008). The diverse faces of the Second Demographic Transition. *Demographic Research*, 19(8), 171–224.
- Spéder, Zs. (2009). *Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón. Kutatási Jelentések* 86. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.

- Spéder, Zs., & Veres, V. (2009). Gyermekvállalási szándékok, családnagyság. In Zs. Spéder (szerk.), *Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. Kutatási jelentések (86). KSH-NKI.
- Szabó, B. & Veres, V. (2020). Szociális ellátás, egészségügy és egészségi állapot. In J. Benedek (szerk.), *Erdély. Tér, gazdaság és társadalom*. Iskola Alapítvány Kiadó, Kolozsvári Egyetemi Kiadó.
- Tóth-Batizán, E., Gáspár, Sz., Csata, Zs., & Barna, G.(2020). Egészségügyi Ellátás És Halálokok Erdélyben. *Erdélyi Társadalom*, 18(2), 177–209.
- Van de Kaa, D. J. (1987). Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin*, (42), 1–59.
- Veres, V. (2002). A romániai magyarság létszámcsökkenésének okai a XX. század utolsó negyedében. *Korunk*, III(2), 4–18.
- Veres, V. (2004). A romániai magyarság termékenysége 1992–2002 között regionális összehasonlításban. *Erdélyi Társadalom*, 2(1) 69–96.
- Veres, V. (2006). *Demográfia és népességszociológia*. Egyetemi Kiadó.
- Veres, V. (2015). *Népességszerkezet és nemzetiség*. Egyetemi Kiadó.
- Veres, V. (2015b). The minority identity and the idea of the ‘unity’ of the nation: the case of Hungarian minorities from Romania, Slovakia, Serbia and Ukraine. *Identities*, 22(1), 88–108.
- Veres, V. (2018). Társadalmi-gazdasági változás és fejlődés Romániában, közép- és kelet-európaikontextusban. *Erdélyi Társadalom*, 16(1), 105–149. <https://doi.org/10.17177/77171.210>
- Veres, V., & Papp Z. A. (szerk.) (2012). *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- Veres, V. (2023a). Hogyan csökkent a magyarok száma Erdély megyéiben, ha az „ismeretlen” nemzetiségűekkel is számolunk? *Transtelex*, 2023. 01. 02. <https://transtelex.ro/best-of/2023/02/04/nepszamlalas-teruleti-adatok-romania-magyarok-csokkenese-veres-valer>
- Veres, V. (2023b). A 2021. évi népszámlálás nemzetiségi adatait hangsúlyosan módszertan-specifikusan kell értelmezzük. *Transtelex*, 2023. 02. 04. <https://transtelex.ro/kozelet/2023/01/02/veres-valer-nepszamlalas-eredmenyek-2021>
- Vita, E., & Geambaşu, R. (2022). A határon túli magyar fiatalok párkapcsolat-formálódásának trendjei az ezredforduló után. *Kisebbségi Szemle*, 7(2), 7–40.